

Toezihtsrapport

over de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens door de AIVD en de MIVD

onderzoek naar de uitvoering van Tweede Kamermotie nr. 96 (van het lid Schouw)

CTIVD nr. 49

4 mei 2016

**CT
IVD**

Commissie van Toezicht
op de Inlichtingen- en
Veiligheidsdiensten

CTIVD nr. 49

TOEZICHTSRAPPORT

over de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens
door de AIVD en de MIVD
onderzoek naar de uitvoering van Tweede Kamermotie nr. 96
(van het lid Schouw)

Inhoudsopgave

SAMENVATTING	III
TOEZICHTSRAPPORT	1
1. Inleiding	1
2. Onderzoeksozet, methodiek en tijdsverloop	3
3. Het toetsingskader	4
3.1 Uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens in de Wiv 2002	4
3.2 Eerdere bevindingen CTIVD	6
3.3 Uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens in het concept-wetsvoorstel	7
4. Beleid voor de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens	9
5. Praktijk binnen de AIVD	11
5.1 Uitwisseling van gegevens binnen samenwerkingsverbanden	11
5.2 Uitwisseling van webfora	11
5.3 Praktijk in overige gevallen	15

6.	Praktijk binnen de MIVD	16
6.1	Uitwisseling van gegevens binnen samenwerkingsverbanden van de AIVD en de MIVD	16
6.2	Ondersteuning door inzet selectiebevoegdheid	19
6.3	Praktijk in overige gevallen	22
7.	Vertrouwen in buitenlandse diensten	23
8.	Conclusies	25
	BEGRIPPENLIJST	31

CTIVD nr. 49

SAMENVATTING

bij het toezichtsrapport over de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens
door de AIVD en de MIVD
onderzoek naar de uitvoering van Tweede Kamermotie nr. 96
(van het lid Schouw)

Motie nr. 96 van het lid Schouw

Op 9 april 2014 voerde de Tweede Kamer een debat over het afluisteren door de NSA en de rol van Nederland daarin. Tijdens en na het debat zijn verschillende moties ingediend, waaronder motie nr. 96 van het lid Schouw (D66). Met deze motie werd beoogd meer transparantie en waarborgen aan te brengen bij het uitwisselen van sets (meta)data met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten. In reactie op deze motie gaven de ministers van BZK en Defensie aan dat zij voortaan, zoals ook door de Tweede Kamer verzocht, toestemming zullen geven voor deze uitwisseling. De procedures van de AIVD en de MIVD zijn hiertoe aangepast. De CTIVD werd gevraagd op de uitvoering van de motie toe te zien.

Definiëring begrippen

De CTIVD legt het begrip (meta)data, zoals dat in motie nr. 96 is gebruikt, uit als ongeëvalueerde gegevens, dat wil zeggen gegevens die (nog) niet zijn beoordeeld op relevantie voor de taakuitvoering van de AIVD of de MIVD. Hierbij is veelal sprake van een grotere hoeveelheid gegevens (ook wel 'bulk' genoemd). Onder uitwisseling verstaat de CTIVD zowel het verstrekken als het ontvangen van gegevens.

Het onderzoek van de CTIVD

In dit rapport toetst de CTIVD hoe de AIVD en de MIVD in hun beleid en in de praktijk invulling geven aan het toestemmingsregime voor de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten. De CTIVD heeft aan de hand van de geconstateerde feiten over het beleid en de praktijk conclusies getrokken. Het is aan de Tweede Kamer te beoordelen of aan motie nr. 96 van het lid Schouw voldoende uitvoering is gegeven.

Waarborgen bij de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens

In de huidige wet zijn geen specifieke regels opgenomen over de verstrekking van ongeëvalueerde gegevens aan buitenlandse diensten. Met het toegezegde ministeriële toestemmingsregime wordt nadere gegevensbescherming beoogd. Bij de invulling van die toestemming is ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer het volgende van belang:

- **Gerechtvaardigd vertrouwen:** buitenlandse diensten moeten in aanmerking komen voor deze vorm van samenwerking. De mate van dit vertrouwen wordt per dienst beoordeeld op basis van samenwerkingscriteria. De minister toetst of de beoordeling neergelegd in de zogenoemde wegingsnotitie terecht is.
- **Beoordeling in het concrete geval:** de minister beoordeelt of de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens terecht is op basis van een op de buitenlandse dienst en de concrete uitwisseling toegespitste motivering. Hier is dus sprake van een dubbele afweging.

Conclusies over het beleid

Noch de AIVD, noch de MIVD heeft schriftelijk in beleid neergelegd wat moet worden begrepen onder ongeëvalueerde gegevens en onder welke omstandigheden, op welke wijze en op welk moment toestemming van de minister moet worden verkregen.

Conclusies over de praktijk: webfora

In de praktijk blijkt dat de AIVD webfora niet aanmerkt als ongeëvalueerde gegevens. De AIVD heeft enkele webfora uitgewisseld met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten zonder ministeriële toestemming. De CTIVD vindt dat webfora, bijzondere omstandigheden daargelaten, als ongeëvalueerde gegevens moeten worden aangemerkt. Voor de uitwisseling van webfora is in het algemeen dan ook toestemming van de minister nodig. Van bijzondere omstandigheden is sprake als de AIVD feitelijk kan onderbouwen dat op een webforum uitsluitend wordt gecommuniceerd over zaken die een relatie hebben tot de lopende onderzoeken van de AIVD. De beslissing om geen toestemming te vragen aan de minister en de feitelijke onderbouwing daarvan moet dan wel per verstrekking worden vastgelegd, zodat deze toetsbaar is.

Conclusies over de praktijk: samenwerkingsverbanden

De AIVD en de MIVD wisselen structureel ongeëvalueerde gegevens uit met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten binnen vijf thematisch of geografisch gerichte samenwerkingsverbanden. De betrokken ministers hebben hier toestemming voor gegeven, zij het voor onbepaalde tijd. De CTIVD vindt het voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van belang dat deze toestemming van de ministers wordt gekoppeld aan een concrete toestemmingsperiode, bijvoorbeeld een jaar. Ook moeten de diensten inzichtelijk bijhouden welke gegevens(bestanden) in het kader van de samenwerkingsverbanden worden uitgewisseld.

Conclusies over de praktijk: ondersteuning door selectie

De MIVD levert door het selecteren en verstrekken van ongeëvalueerde gegevens structureel ondersteuning aan enkele buitenlandse diensten. De buitenlandse diensten leveren lijsten met selectoren aan, bijvoorbeeld telefoonnummers. Aan de hand van deze lijsten selecteert en verstrekt de MIVD gegevens uit zijn archief van ongericht verworven telecommunicatie. Voor deze werkwijze wordt periodiek toestemming gevraagd aan de minister van Defensie. De MIVD heeft zich ingespannen meer zicht te krijgen op de achtergrond van de behoefte van de desbetreffende buitenlandse diensten. De MIVD is daardoor in staat geweest de verzoeken om toestemming aan de minister van Defensie beter te motiveren.

Conclusies over de praktijk: ontvangen gegevens

De AIVD en de MIVD ontvangen structureel ongeëvalueerde gegevens, onder meer in het kader van de thematisch of geografisch gerichte samenwerkingsverbanden. Beide diensten leven bij het ontvangen van deze ongeëvalueerde gegevens dezelfde procedures na als die (wettelijk) gelden voor het zelf verwerven van gegevens. Zo wordt de persoonlijke levenssfeer op gelijke wijze beschermd.

TOEZICHTSRAPPORT

over de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens
door de AIVD en de MIVD
onderzoek naar de uitvoering van Tweede Kamermotie nr. 96
(van het lid Schouw)

1. Inleiding

Aanleiding voor het onderzoek

Op 9 april 2014 voerde de Tweede Kamer een debat over het afluisteren door de NSA en de rol van Nederland daarin.¹ Tijdens en na het debat zijn verschillende moties ingediend, waaronder motie nr. 96 van het lid Schouw (D66).² De motie luidt als volgt:

“De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten structureel sets metagegevens uitwisselen met enkele buitenlandse diensten;

constaterende dat het kader waarbinnen dit gebeurt niet transparant is;

overwegende dat het voor de bescherming van Nederlandse persoonsgegevens van groot belang is dat er enkel na toetsing vooraf en met inachtneming van duidelijke kaders informatie gedeeld wordt;

overwegende dat bij elk handelen en doen van de Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten voldaan dient te worden aan de waarborgen van het EVRM;

verzoekt de regering, de Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten enkel (meta)data te laten uitwisselen met buitenlandse diensten na vooraf verkregen toestemming van de minister die het aangaat;

verzoekt de CTIVD voorts, in haar jaarlijkse rapportage over de inlichtingen- en veiligheidsdiensten in te gaan op de uitvoering van deze motie,

en gaat over tot de orde van de dag.

Schouw”

¹ *Handelingen II* 2013/14, nr 73, item 8.

² *Kamerstukken II* 2013/14, 30 977, nr. 96.

In een brief aan de Tweede Kamer van 30 juni 2014 gaat de minister van BZK mede namens de minister van Defensie nader in op deze motie.³ De minister verwijst naar zijn toezegging tijdens het debat van 9 april 2014 dat voortaan toestemming van de minister noodzakelijk is voor het delen van (meta)data in bulk. Hiertoe zijn de procedures van de AIVD en de MIVD aangepast, aldus de minister. Op 18 mei 2014 is motie nr. 96 door de minister van BZK doorgeleid naar de CTIVD met het verzoek invulling te geven aan de motie en de Tweede Kamer hierover te informeren.

Onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag die de CTIVD in dit rapport beantwoordt, is: **Hoe geven de AIVD en de MIVD in hun beleid en in de praktijk invulling aan het toestemmingsregime voor de uitwisseling van (meta) data met buitenlandse diensten?** De CTIVD heeft aan de hand van de geconstateerde feiten over het beleid en de praktijk conclusies getrokken. Het is aan de Tweede Kamer te beoordelen of aan motie nr. 96 voldoende uitvoering is gegeven.

(Meta)gegevens en (meta)data

De CTIVD hanteert in dit toezichtsrapport niet de term (meta)data zoals in motie nr. 96 is neergelegd. Ook kiest zij niet voor de term bulk, die door de minister van BZK is gehanteerd. Zij geeft de voorkeur aan de term ongeëvalueerde gegevens, waarvoor ook is gekozen in het concept-wetsvoorstel Wiv 20XX. Het gaat hier om alle gegevens – zowel metagegevens als inhoudelijke gegevens en zowel gericht als ongericht verworven gegevens – die nog niet zijn beoordeeld op relevantie voor de taakuitvoering. Hierin ligt de kern van de beslissing de gegevensoverdracht te onderwerpen aan ministeriële toestemming. Bij de verstrekking van ongeëvalueerde gegevens aan buitenlandse diensten weet de AIVD of MIVD niet exact welke gegevens worden verstrekt. In de term ongeëvalueerde gegevens ligt ook een element van hoeveelheid besloten. Wanneer één of enkele gegevens worden verstrekt, gaat het al snel niet meer om ongeëvalueerde gegevens. Het is dan immers al snel duidelijk welke relevantie de gegevens hebben voor de taakuitvoering. De CTIVD legt het uitwisselen van (meta)data dus uit als het met buitenlandse diensten delen van **ongeëvalueerde gegevens**. Hierbij is veelal sprake van een grotere hoeveelheid gegevens (ook wel 'bulk' genoemd).

Uitwisselen

In motie nr. 96 wordt de term uitwisselen gebruikt. De minister heeft in zijn bewoordingen naar de Tweede Kamer afwisselend gesproken van het uitwisselen, delen of verstrekken van gegevens. De CTIVD verstaat onder het uitwisselen of delen van gegevens zowel het **verstrekken** als het **ontvangen** van de gegevens. Voor beide richtingen wordt ingevolge motie nr. 96 toestemming van de minister verlangd. De CTIVD tekent daarbij aan dat de wijze waarop de gegevens worden verstrekt of ontvangen in dat kader juridisch weinig verschil maakt. Men kan hier denken aan het uitwisselen van gegevens met behulp van een gegevensdrager, het (digitaal) delen van gegevens via een beveiligde verbinding of het beschikbaar stellen van gegevens op een gemeenschappelijk netwerk.

Leeswijzer

Het toezichtsrapport is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 wordt de onderzoeksoepzet, de methodiek en het tijdsverloop besproken. Hoofdstuk 3 gaat in op het juridisch kader dat van toepassing is op de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens met buitenlandse diensten. Hoofdstuk 4 gaat in op het beleid binnen de AIVD en de MIVD wat betreft de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens met buitenlandse diensten. De hoofdstukken 5 en 6 beschrijven de praktijk die de CTIVD bij de AIVD en MIVD heeft aangetroffen. In hoofdstuk 7 gaat de CTIVD in op de inhoud van het ministeriële toestemmingsvereiste. In hoofdstuk 8 worden de conclusies van de CTIVD weergegeven. Tezamen met de samenvatting geven de conclusies de kern van dit toezichtsrapport weer.

Het rapport heeft **geen geheime bijlage**.

³ Kamerstukken II 2013/14, 30 977, nr. 104, p. 2-3.

2. Onderzoeksopzet, methodiek en tijdsverloop

Eerder onderzoek naar de verstrekking van gegevens aan buitenlandse diensten

De verstrekking van gegevens aan buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten is in de toezichtspraktijk van de CTIVD herhaaldelijk aan de orde geweest.⁴ De CTIVD heeft hierdoor een goed beeld van de werkwijzen van de AIVD en de MIVD op dit terrein, de mate waarin is gehandeld binnen het geldende bevoegdhedenkader en de knelpunten. De CTIVD heeft in dit onderzoek voort kunnen bouwen op haar eerdere bevindingen in andere onderzoeken.

Scope van dit onderzoek

De CTIVD heeft in dit onderzoek gekeken naar de wijze waarop het ministeriële toestemmingsvereiste voor het uitwisselen van ongeëvalueerde gegevens met buitenlandse diensten, zoals verwoord in motie nr. 96, is neergelegd in het interne beleid van de AIVD en de MIVD. Het onderzoek heeft zich verder gericht op de toepassing van het toestemmingsregime in de praktijk. De CTIVD heeft daartoe onderzocht in welke gevallen van ongeëvalueerde gegevensuitwisseling met buitenlandse diensten sinds het aannemen van motie 96 toestemming is gevraagd aan en verkregen van de minister van BZK respectievelijk Defensie en in welke gevallen dat niet is gebeurd.

Onderzoekshandelingen

De CTIVD heeft de Handelingen bestudeerd van het Tweede Kamerdebat van 9 april 2014 over het af luisteren door de NSA en de rol van Nederland daarin, wat heeft geleid tot het aannemen van motie nr. 96. De CTIVD heeft dossiers opgevraagd bij de AIVD en de MIVD. Zij heeft de diensten gevraagd te overleggen de gevallen waarin ongeëvalueerde gegevens zijn uitgewisseld met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten en de gevallen waarin daarvoor toestemming van de minister is verkregen sinds motie nr. 96 is aangenomen op 15 april 2014. De CTIVD heeft verder naslag verricht in de systemen bij de diensten. Zij heeft steekproefsgewijs onderzocht of, behalve de overgelegde stukken, sprake is geweest van het met buitenlandse diensten uitwisselen van ongeëvalueerde gegevens. De CTIVD heeft zich daarbij mede gebaseerd op resultaten van eerdere onderzoeken, onder meer naar het onderzoek van de AIVD op sociale media. Naast het dossieronderzoek heeft de CTIVD gesprekken gevoerd met de directeur-generaal van de AIVD, met een persoon die werkzaam is bij de Joint Sigint Cyber Unit (JSCU) en met juristen van de AIVD en de MIVD. Ook zijn schriftelijk vragen gesteld, waarop door de AIVD en de MIVD schriftelijk is gereageerd.

Tijdsverloop van het onderzoek

De CTIVD heeft het onderzoek op 2 juli 2015 aangekondigd aan de ministers van BZK en van Defensie en aan de voorzitters van de Eerste en de Tweede Kamer van de Staten-Generaal. Het onderzoek is met het opstellen van het rapport afgerond op 11 februari 2016. De ministers van BZK en van Defensie zijn conform artikel 79 Wiv 2002 in de gelegenheid gesteld te reageren op de in het toezichtsrapport opgenomen bevindingen. De minister van Defensie heeft aangegeven geen opmerkingen te hebben over het rapport. De reactie van de minister van BZK is ontvangen op 15 april 2016. Deze reactie heeft de CTIVD ertoe gebracht het rapport op enkele punten aan te vullen dan wel te verduidelijken. Het toezichtsrapport is op 4 mei 2016 vastgesteld.

⁴ Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 22a inzake de samenwerking van de AIVD met buitenlandse inlichtingen- en/of veiligheidsdiensten, *Kamerstukken II* 2009/10, 29 924, nr. 39 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 7; toezichtsrapport van de CTIVD nr. 22b over de samenwerking van de MIVD met buitenlandse inlichtingen- en/of veiligheidsdiensten, *Kamerstukken II* 2014/15, 29 924, nr. 128 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 6; toezichtsrapport van de CTIVD nr. 28 inzake de inzet van Sigint door de MIVD, *Kamerstukken II* 2011/12, 29 924, nr. 74 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 9.3; toezichtsrapport van de CTIVD nr. 38 inzake gegevensverwerking op het gebied van telecommunicatie door de AIVD en de MIVD, *Kamerstukken II* 2013/14, 29 924, nr. 105 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 5.4-5.6; toezichtsrapport van de CTIVD nr. 39 inzake onderzoek door de AIVD op sociale media, *Kamerstukken II* 2013/14, 29 924, nr. 114 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 5.5.

3. Het toetsingskader

3.1 Uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens in de Wiv 2002

Algemene kaders gegevensverwerking en samenwerking in de Wiv 2002

In de Wiv 2002 is **geen specifieke bepaling** opgenomen voor het verstrekken van ongeëvalueerde gegevens aan buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Ook het doen van een verzoek om ongeëvalueerde gegevens te ontvangen van een buitenlandse dienst is niet expliciet geregeld in de wet. Dit betekent niet dat de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens met buitenlandse diensten niet is genormeerd. De wet kent een **algemeen kader voor de verwerking van gegevens** (artikel 12 Wiv 2002). Zo moet de verwerking van de gegevens een bepaald doel hebben, noodzakelijk zijn en op een behoorlijke en zorgvuldige wijze plaatsvinden. Dit kader is ook hier van toepassing. Het zorgt ervoor dat de AIVD en de MIVD telkens moeten afwegen of het vragen om of het verstrekken van gegevens aan de desbetreffende buitenlandse dienst in dat geval geoorloofd is.

Daarnaast zijn in de wet enkele **bepalingen voor de samenwerking met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten** opgenomen. Zo moet beoordeeld worden of een buitenlandse dienst in aanmerking komt voor samenwerking en welke vormen van samenwerking geoorloofd zijn. De wet maakt daarbij een onderscheid tussen vormen van samenwerking die plaatsvinden in het kader van de taakuitvoering van de AIVD en de MIVD en vormen van samenwerking die plaatsvinden in het belang van de desbetreffende buitenlandse dienst. Wanneer het belang van de buitenlandse dienst bepalend is, stelt de wet aanvullende vereisten. Dan moet getoetst worden of het belang van de buitenlandse dienst niet onverenigbaar is met de belangen die de Nederlandse dienst heeft te behartigen en een goede taakuitvoering door de Nederlandse dienst zich niet tegen de samenwerking verzet.

Het wettelijk kader voor de samenwerking met buitenlandse diensten, waaronder de uitwisseling van gegevens, is in verschillende toezichtsrapporten van de CTIVD aan de orde geweest. De CTIVD volstaat hier met een verwijzing naar de juridische bijlage van toezichtsrapport nr. 22b over de samenwerking van de MIVD met buitenlandse diensten⁵ en het juridisch kader van toezichtsrapport nr. 38 over de gegevensverwerking op het gebied van telecommunicatie door de AIVD en de MIVD⁶. Hieronder wordt ingegaan op de afwegingen die een rol spelen bij de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens. In de volgende paragraaf wordt stilgestaan bij de wijze waarop de CTIVD in haar toezichtspraktijk nader invulling heeft gegeven aan de algemeen geldende kaders.

Afwegingen bij de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens

Hoewel het algemeen kader voor gegevensverwerking in de Wiv 2002 ook van toepassing is op de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens, zijn de afwegingen daarbij niet altijd eenvoudig te maken. De aard van de gegevensuitwisseling brengt dit met zich mee. Het gaat bij de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens veelal om grotere hoeveelheden gegevens. Bijzonder aan ongeëvalueerde gegevens is dat **nog niet is beoordeeld of de gegevens relevant zijn** voor de taakuitvoering van de diensten. Hieraan is het risico verbonden dat gevoelige gegevens, zoals persoonsgegevens, worden verstrekt die geen relevantie hebben voor de taakuitvoering. Die gegevens worden dan verstrekt zonder dat dit in het belang van de nationale veiligheid plaatsvindt. Bovendien leidt dit ertoe dat de afwegingen die op basis van de Wiv 2002 moeten worden gemaakt niet dezelfde diepgang kunnen hebben als bij de uitwisseling van geëvalueerde gegevens.

⁵ Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 22b over de samenwerking van de MIVD met buitenlandse inlichtingen- en/of veiligheidsdiensten, *Kamerstukken II* 2014/15, 29 924, nr. 128 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, juridische bijlage.

⁶ Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 38 inzake gegevensverwerking op het gebied van telecommunicatie door de AIVD en de MIVD, *Kamerstukken II* 2013/14, 29 924, nr. 105 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, p. 44 e.v. juridische bijlage.

Bij de verstrekking van ongeëvalueerde gegevens aan buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten is het moeilijk een concrete afweging te maken of de verstrekking van die gegevens noodzakelijk is om het beoogde doel te bereiken. Het is immers **niet bekend welke exacte gegevens** worden verstrekt. Bovendien is het **beoogde doel vaak algemeen van aard**, ook wanneer de verstrekking plaatsvindt in het kader van de eigen taakuitvoering (artikel 36 Wiv 2002). Met de verstrekking wordt bijvoorbeeld beoogd bij te dragen aan (een onderdeel van) het contraterorisme onderzoek van de dienst. De verstrekking is vaak niet gericht op de verwerking van gegevens met betrekking tot een specifieke persoon of organisatie. Het is dan slechts beperkt mogelijk het concrete belang van de dienst bij de gegevensverstrekking af te wegen tegen de potentiële inbreuk die vanwege de gegevensverstrekking wordt gemaakt op de persoonlijke levenssfeer. Ook bij de verstrekking van ongeëvalueerde gegevens in het belang van de buitenlandse dienst (artikel 59 Wiv 2002) is vaak sprake van een algemeen doel waarop de gegevensverstrekking is gericht. Dit omdat door de buitenlandse dienst doorgaans geen inzicht wordt gegeven in de concrete belangen die de desbetreffende dienst heeft bij het ontvangen van de gegevens. In de wet is een aanvullende toets neergelegd die moet plaatsvinden voordat de gegevens worden verstrekt in het belang van de buitenlandse dienst. Het gaat hier om de toets of het belang van de buitenlandse dienst niet onverenigbaar is met de belangen die de Nederlandse dienst heeft te behartigen en een goede taakuitvoering door de Nederlandse dienst zich niet tegen de verstrekking van de gegevens verzet (artikel 59 leden 2 en 4 Wiv 2002).⁷

Ook bij het ontvangen van ongeëvalueerde gegevens van buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten speelt de vraag of er voldoende waarborgen zijn voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Wanneer de AIVD en de MIVD bijzondere bevoegdheden inzetten om gegevens te verzamelen, bijvoorbeeld door een webforum te hacken⁸ of satellietcommunicatie te selecteren⁹, moet daarvoor toestemming van de minister worden verkregen. Het verzoek om toestemming moet bovendien worden gemotiveerd. Uit de motivering moet blijken waarom de inzet van de bevoegdheid noodzakelijk is voor de taakuitvoering van de dienst, in redelijke verhouding staat tot de inbreuk die daarbij wordt gemaakt (proportionaliteit) en geen minder inbreukmakend middel ingezet kan worden om hetzelfde doel te bereiken (subsidiariteit). Een zelfde toets wordt verlangd wanneer de AIVD en de MIVD ongeëvalueerde gegevens ontvangen van een buitenlandse dienst. Dit is echter impliciet. Uit de wet vloeit voort dat de afweging moet worden gemaakt. De wet vereist niet dat de motivering daarvan wordt opgeschreven en voorgelegd aan de minister, die al dan niet toestemming verleent voor het ontvangen en gebruiken van de gegevens.¹⁰

De waarborg voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer is gelegen in het afdoende motiveren van de gegevensuitwisseling. De afwegingen die daarbij gemaakt moeten worden zijn nodig om te voorkomen dat ongeoorloofd inbreuk wordt gemaakt op de persoonlijke levenssfeer. Bij de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens zijn deze **afwegingen vaak moeilijk te concretiseren** of wordt **niet vereist** dat ze worden **vastgelegd**. De bescherming van de persoonlijke levenssfeer kan in het geding zijn, zonder dat daar voldoende waarborgen tegenover staan. De Commissie is in haar toezichtspraktijk eerder tegen deze kwestie aangelopen. Dit wordt hierna besproken.

⁷ Zie in dit verband ook de juridische bijlage bij toezichtsrapport nr. 22b over de samenwerking van de MIVD met buitenlandse inlichtingen- en/of veiligheidsdiensten, *Kamerstukken II 2014/15*, 29 924, nr. 128 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, p. 13-15.

⁸ Artikel 24 lid 1 Wiv 2002.

⁹ Artikel 27 lid 3 Wiv 2002.

¹⁰ Zie ook toezichtsrapport van de CTIVD nr. 22b over de samenwerking van de MIVD met buitenlandse inlichtingen- en/of veiligheidsdiensten, *Kamerstukken II 2014/15*, 29 924, nr. 128 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, juridische bijlage, p. 20-21.

3.2 Eerdere bevindingen CTIVD

Toezichtspraktijk over de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens

In toezichtsrapport nr. 28 beschreef en beoordeelde de CTIVD de samenwerking van de MIVD met buitenlandse diensten op het terrein van sigint.¹¹ De CTIVD constateerde dat de MIVD ongeëvalueerde gegevens structureel uitwisselde met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten. De CTIVD kwalificeerde dit als een **vorm van ondersteuning** aan buitenlandse diensten door middel van de inzet van de **selectiebevoegdheid**, omdat het proces dat werd toegepast overeenkwam met het selectieproces. Voor de selectie van satellietcommunicatie moet gemotiveerd toestemming aan de minister worden gevraagd. Dit gebeurde hier ten onrechte niet. De CTIVD herhaalde haar standpunt in toezichtsrapport nr. 38 over de gegevensverwerking op het gebied van telecommunicatie door de AIVD en de MIVD.¹² Zij stelde deze vorm van gegevensverstrekking opnieuw gelijk aan de inzet van een bijzondere bevoegdheid ten behoeve van een buitenlandse dienst. Dit zorgde voor een **betere normering**. Voortaan moesten de AIVD en de MIVD gemotiveerd toestemming aan de betrokken minister vragen. In reactie op rapport nr. 38 stelden de ministers van BZK en Defensie dat de werkwijzen worden aangepast.¹³ Hoe dat inmiddels zijn invulling heeft gekregen in de praktijk, bespreekt de CTIVD in paragraaf 6.2.

In toezichtsrapport nr. 38 constateerde de CTIVD dat de AIVD webfora verwierf door middel van de inzet van bijzondere bevoegdheden en ook webfora verkreeg van buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten. In het laatste geval werd geen gemotiveerde afweging vastgelegd waarom het gerechtvaardigd is kennis te nemen van de inhoud van het webforum. De CTIVD heeft aanbevolen dat de AIVD ook bij het **verkrijgen van webfora** van buitenlandse diensten de afweging maakt in hoeverre het kennis nemen van de inhoud van het desbetreffende webforum voldoet aan de wettelijke vereisten van noodzakelijkheid, proportionaliteit en subsidiariteit. Deze afweging dient bovendien schriftelijk te worden vastgelegd.¹⁴ Over het **verstrekken van webfora** aan buitenlandse diensten overwoog de CTIVD dat dit alleen toelaatbaar is als de verstrekking van alle gegevens in het webforum noodzakelijk en behoorlijk geacht kan worden.¹⁵ Dat wil zeggen dat het alleen kan gaan om webfora die uitsluitend gegevens bevatten van personen die als onderzoekssubject van de AIVD aangemerkt kunnen worden. De CTIVD herhaalde haar standpunten in rapport nr. 39. Zij achtte de verstrekking van webfora aan buitenlandse diensten tot dan toe rechtmatig, met uitzondering van één geval.¹⁶ In paragraaf 5.2 wordt nader ingegaan op de uitwisseling van webfora tussen de AIVD en buitenlandse diensten in de praktijk.

Toezichtspraktijk over de samenwerking met buitenlandse diensten

In toezichtsrapport nr. 38 constateerde de CTIVD dat de Wiv 2002 de AIVD en de MIVD een ruime bevoegdheid geeft samen te werken met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Bij de totstandkoming van de Wiv 2002 is niet expliciet overwogen hoe omgegaan moet worden met de uitwisseling van verzamelingen (ongeëvalueerde) persoonsgegevens.

¹¹ Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 28 inzake de inzet van Sigint door de MIVD, *Kamerstukken II 2011/12*, 29 924, nr. 74 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 9.3.

¹² Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 38 inzake gegevensverwerking op het gebied van telecommunicatie door de AIVD en de MIVD, *Kamerstukken II 2013/14*, 29 924, nr. 105 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 5.5.

¹³ *Kamerstukken II 2013/14*, 29 924, nr. 105, p. 2.

¹⁴ Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 38 inzake gegevensverwerking op het gebied van telecommunicatie door de AIVD en de MIVD, *Kamerstukken II 2013/14*, 29 924, nr. 105 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 3.5.5.

¹⁵ Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 38 inzake gegevensverwerking op het gebied van telecommunicatie door de AIVD en de MIVD, *Kamerstukken II 2013/14*, 29 924, nr. 105 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 5.6

¹⁶ Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 39 inzake onderzoek door de AIVD op sociale media, *Kamerstukken II 2013/14*, 29 924, nr. 114 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 5.4 - 5.5.

De CTIVD constateerde dat de AIVD en de MIVD op basis van de Wiv 2002 tot deze uitwisseling kunnen overgaan en dit in de praktijk in verschillende samenwerkingsverbanden ook doen. Hierbij gaat het om een verregaande vorm van samenwerking die plaatsvindt binnen hechte samenwerkingsrelaties met buitenlandse diensten. Volgens de afwegingen van de AIVD en de MIVD voldoen deze diensten aan de **criteria voor samenwerking**. Dergelijke relaties zijn gebaseerd op een grote mate van wederzijds vertrouwen. De CTIVD heeft zich in rapport nr. 38 op het standpunt gesteld dat het in het licht van de onthullingen van die periode gewenst was **na te gaan of dit vertrouwen nog steeds terecht is**. Concreet betekende dit dat de hoofden van de AIVD en de MIVD, onder de politieke verantwoordelijkheid van de betrokken ministers, zich nader dienden te informeren over de wettelijke bevoegdheden en (technische) mogelijkheden van buitenlandse diensten, opdat zij verantwoorde afwegingen kunnen maken. De CTIVD heeft de ministers van BZK en van Defensie in dit verband aanbevolen de samenwerkingsrelaties (ook op internationaal niveau) te beoordelen op transparantie en de afwegingen die ten grondslag liggen aan de samenwerking nader te concretiseren.¹⁷ In hoofdstuk 7 komt bij de bespreking van het ministeriële toestemmingsvereiste het belang van deze aanbeveling aan de orde. Deze kwestie wordt uitgebreider besproken in het corresponderende toezichtsrapport over de uitvoering van Tweede Kamermotie nr. 89 van de leden Schouw en Segers.¹⁸

3.3 Uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens in het concept-wetsvoorstel

In het concept-wetsvoorstel Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 20XX19 is wel een **regeling** opgenomen voor de **verstrekking van ongeëvalueerde gegevens** aan buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Het gaat in het concept-wetsvoorstel om twee bepalingen. In het voorgestelde artikel 49 lid 3 is opgenomen dat in het kader van de goede taakuitvoering ongeëvalueerde gegevens aan een buitenlandse dienst mogen worden verstrekt nadat de betrokken minister daarvoor toestemming heeft verleend. In het voorgestelde artikel 77 lid 2 is een vergelijkbare bepaling opgenomen voor die gevallen waarin de verstrekking van ongeëvalueerde gegevens aan een buitenlandse dienst plaatsvindt in het belang van die buitenlandse dienst. Voor het ontvangen van ongeëvalueerde gegevens is geen bepaling opgenomen.

De regeling omtrent het verstrekken van ongeëvalueerde gegevens kent zijn oorsprong in de kabinetsreactie op het rapport van de Evaluatiecommissie-Dessens, dat gelijktijdig met toezichtsrapport nr. 38 van de CTIVD openbaar werd gemaakt. Het kabinet kondigde aan dat de uitwisseling van bulkdata onderworpen zou worden aan een systeem van ministeriële toestemming.²⁰

In de memorie van toelichting bij het concept-wetsvoorstel wordt uitgelegd dat de verstrekking van ongeëvalueerde gegevens veelal de verstrekking van grote hoeveelheden gegevens ('bulk') betreft. Hoewel de aanleiding voor het opnemen van de regeling gelegen is in de uitwisseling van bulkdata met buitenlandse diensten, heeft de wetgever voorsnog gekozen voor een bredere opzet. Omdat het lastig is te definiëren wat een grote hoeveelheid is, is afgezien van het gebruik van die term. De toestemmingsregeling is dus van toepassing op de verstrekking van alle vormen van ongeëvalueerde gegevens. Bepalend element is dat het gaat om gegevens waarvan de relevantie voor de eigen taakuitvoering (nog) niet is vastgesteld.

¹⁷ Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 38 inzake gegevensverwerking op het gebied van telecommunicatie door de AIVD en de MIVD, *Kamerstukken II 2013/14*, 29 924, nr. 105 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 5.1.

¹⁸ Toezichtsrapport nr. 48, vastgesteld op 4 mei 2016, wordt gelijktijdig gepubliceerd.

¹⁹ Concept-wetsvoorstel Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 20XX; wettekst (consultatieversie juni 2015), gepubliceerd op 2 juli 2015. Op 15 april 2016 heeft het kabinet ingestemd met het wetsvoorstel. Op het moment van vaststelling van dit rapport ligt het wetsvoorstel bij de Raad van State ter advisering.

²⁰ *Kamerstukken II 2013/14*, 33 820, nr. 2, p.7.

Het kabinet is klaarblijkelijk tot de (voorlopige) conclusie gekomen dat het ongeëvalueerde karakter van de te verstrekken gegevens – en niet het feit dat het om een grote hoeveelheid gaat – de reden is dat de waarborg van ministeriële toestemming op zijn plaats is. De Commissie volgt deze redenering. Bij de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens zijn de wettelijk voorgeschreven afwegingen vaak moeilijk te concretiseren of geen expliciet onderdeel van het proces (zie ook paragraaf 3.1). Hierin ligt het belang de gegevensuitwisseling onderhevig te maken aan de aanvullende waarborg van ministeriële toestemming.

Verder wordt in de memorie van toelichting nog opgemerkt dat de toestemming ook betrekking kan hebben op meerdere opeenvolgende verstrekkingen van vergelijkbare aard en dan niet per geval hoeft te worden verleend. Dit is van belang voor de verstrekking van ongeëvalueerde gegevens in het kader van specifieke internationale samenwerkingsverbanden.²¹

Als voorbeelden van ongeëvalueerde gegevens worden genoemd complete websites en ongericht verworven gegevens (o.a. satellietcommunicatie) waarop nog geen selectie heeft plaatsgevonden.

²¹ Concept-wetsvoorstel Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 20XX; memorie van toelichting, (consultatieversie juni 2015) p. 107 en 141-142

4. Beleid voor de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens

Beleid bij de AIVD en de MIVD

Het is de Commissie in haar onderzoek gebleken dat de inhoud van motie nr. 96 en de toezegging van de minister dat voor het delen van bulkdata voortaan toestemming aan hem wordt gevraagd **niet is verwerkt in het beleid binnen de AIVD en beperkt invulling heeft gekregen in het beleid van de MIVD**. Er is bij geen van beide diensten een schriftelijke beleidslijn opgesteld waarin staat verwoord wat moet worden begrepen onder “sets (meta)gegevens”, “(meta)data in bulk”, “bulkdata” of “ongeëvalueerde gegevens” en wat buiten een dergelijke definitie valt. Evenmin is in een procedure neergelegd op welke wijze en op welk moment toestemming moet worden gevraagd aan de minister voor het verstrekken van of verzoeken om ongeëvalueerde gegevens aan een buitenlandse dienst dan wel voor het gebruiken van ongevraagd ontvangen ongeëvalueerde gegevens. In recent vastgesteld schriftelijk beleid van de MIVD is wel opgenomen dát toestemming van de minister moet worden verkregen.

In de beantwoording van schriftelijke vragen en in gesprekken met vertegenwoordigers van de AIVD is bevestigd dat motie nr. 96 niet expliciet zijn weerslag heeft gekregen in een regeling, procedure of ander beleidsdocument binnen de AIVD. Motie nr. 96 is door de AIVD begrepen als betrekking hebbend op ongeëvalueerde bulkdata, dat wil zeggen ongericht verworven satellietcommunicatie die nog niet verder is verwerkt. Dat de motie ook op andere terreinen dan ongericht verworven satellietcommunicatie van toepassing kan zijn, heeft de AIVD niet direct zo ingezien. Het werd niet nodig gevonden AIVD-breed beleid te formuleren. De aanpassing van processen binnen de JSCU zou voldoende zijn.

Ook de MIVD heeft aangegeven dat motie nr. 96 volgens de dienst betrekking heeft op grote hoeveelheden ongeëvalueerde gegevens oftewel gegevens in bulk. Dit speelt met name een rol in de gegevensuitwisseling vanuit de JSCU met buitenlandse diensten en niet binnen andere geledingen van de MIVD. De MIVD heeft aangegeven dat binnen de JSCU per geval (case by case) wordt besproken, afgewogen en beoordeeld of de minister om toestemming moet worden gevraagd.

In januari 2016, kort voor het afsluiten van het onderzoek door de CTIVD, is binnen de MIVD een beleidskader voor internationale samenwerking vastgesteld door de dienstleiding van de MIVD. Met betrekking tot de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens is in het beleidskader uitsluitend vastgelegd dát de minister voorafgaande aan de verstrekking van dergelijke gegevens hiervoor toestemming moet verlenen.

Definitie

Door zowel de AIVD als de MIVD is voor de definitie van bulkdata of sets (meta)gegevens verwezen naar de terminologie die in het concept-wetsvoorstel en de toelichting daarop wordt gehanteerd (zie paragraaf 3.3). Daar wordt gesproken van ‘ongeëvalueerde gegevens’, echter zonder dat het hoeft te gaan om een grote hoeveelheid of bulk. Als voorbeelden worden in de toelichting bij het concept-wetsvoorstel genoemd een complete website of ongericht verworven gegevens (satellietcommunicatie) waarop nog geen selectie is toegepast.

Procedures bij de JSCU

De JSCU is een gezamenlijke eenheid van de AIVD en de MIVD. De JSCU houdt zich bezig met de verwerking van gegevens op het gebied van *sigint* en *cyber*. De JSCU maakt onderdeel uit van beide diensten. Het doel van de eenheid is het faciliteren van de toegang tot informatie uit technische bronnen voor en het bieden van expertise en ondersteuning aan beide diensten.

Het is de CTIVD in haar onderzoek gebleken dat binnen de werkwijzen van de JSCU **enkele aanpassingen** zijn gedaan naar aanleiding van motie nr. 96. Zo is in het handboek van de JSCU van juni 2014 onder 'afspraken over exploitatie' opgenomen dat een voornemen tot verstrekking van bulkgegevens aan buitenlandse diensten via de managementboard aan de verantwoordelijke minister(s) wordt voorgelegd ter instemming. In de juridische bijlage bij het handboek van de JSCU wordt meer tekst en uitleg gegeven over de verschillende vormen van gegevensverstrekking aan buitenlandse diensten. Over het verstrekken van bulk wordt aangegeven dat dit uitsluitend kan met toestemming van de verantwoordelijke ministers(s). Verder wordt gesteld dat bij de toets die op basis van artikel 59 lid 2 Wiv 2002 aan de verstrekking vooraf moet gaan²² hooguit sprake kan zijn van een 'best effort'. Waarom dit het geval is, wordt in de tekst niet nader uitgelegd. De term 'bulk' wordt in het handboek van de JSCU of de bijlage niet gedefinieerd. Wel wordt het herhaaldelijk afgezet tegen geëvalueerde gegevens.

Verder wordt in een memo van 20 augustus 2014 aan de management board van de JSCU aangegeven dat voor het delen van substantiële sets (meta)gegevens binnen samenwerkingsverbanden lasten van de minister benodigd zijn. Dit zal conform de reguliere lastgevingsprocedure worden ingevuld. In het memo is eveneens opgenomen dat voor het toepassen van de selectiebevoegdheid ten behoeve van buitenlandse diensten toestemming moet worden verkregen van de minister. Deze twee nieuwe vormen van lastgeving zullen conform de reguliere lastgevingsprocedure worden ingevuld. Na zes maanden zal deze werkwijze worden geëvalueerd. Hoe dit zijn uitwerking heeft gekregen in de praktijk wordt besproken in de paragrafen 5.1, 6.1 en 6.2.

Conclusies over het beleid

De CTIVD constateert dat bij gebrek aan dienstbreed gestructureerd beleid van de AIVD en de MIVD, het uitgangspunt van de diensten is dat **per geval wordt beoordeeld** of sprake is van een vorm van gegevensuitwisseling die onder de reikwijdte van motie nr. 96 valt en waarvoor toestemming van de minister moet worden verkregen.

De CTIVD vindt het van belang dat de AIVD en de MIVD, in afwachting van een eventuele wetswijziging, **wel schriftelijk beleid vastleggen** voor zowel het verstrekken als het ontvangen en gebruiken van ongeëvalueerde gegevens.

Dat dit zinvol is, wordt geïllustreerd door de praktijk die de Commissie in haar onderzoek heeft aangetroffen, met name waar het gaat om de uitwisseling van webfora en de uitwisseling van gegevens binnen samenwerkingsverbanden. Deze praktijk wordt in de navolgende hoofdstukken besproken.

Ook dient hier verbinding te worden gelegd met het beleid voor en de praktijk van het opstellen van wegingsnotities. De CTIVD bespreekt dit onderwerp in hoofdstuk 7 van dit toezichtsrapport en in het corresponderende toezichtsrapport over de uitvoering van Tweede Kamermotie nr. 89 van de leden Schouw en Segers.²³

²² Hier wordt bedoeld de toets of het belang van de buitenlandse dienst niet onverenigbaar is met de belangen die de Nederlandse dienst heeft te behartigen en een goede taakuitvoering door de Nederlandse dienst zich niet tegen de verstrekking van de gegevens verzet.

²³ Toezichtsrapport nr. 48, vastgesteld op 4 mei 2016, wordt gelijktijdig gepubliceerd.

5. Praktijk binnen de AIVD

5.1 Uitwisseling van gegevens binnen samenwerkingsverbanden

Door de AIVD worden ongeëvalueerde gegevens uitgewisseld met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten in het kader van drie samenwerkingsverbanden. De samenwerking is thematisch of geografisch gericht en bevordert de taakuitvoering van de AIVD. Ook de MIVD neemt deel aan deze samenwerkingsverbanden. De samenwerking vindt plaats vanuit de JSCU. Omdat deze gegevensuitwisseling in belangrijke mate overeenkomt met andere gegevensuitwisseling van de MIVD met buitenlandse diensten en om dubbele tekst te voorkomen, is ervoor gekozen dit onderwerp inhoudelijk te bespreken in hoofdstuk 6 over de MIVD (paragraaf 6.1).

De CTIVD merkt nog op dat voor de verstrekking van ongeëvalueerde gegevens van beide diensten vanuit de JSCU, zowel toestemming van de minister van BZK als van de minister van Defensie moet worden verkregen. Met betrekking tot de gegevensuitwisseling binnen één van de drie samenwerkingsverbanden is het verzoek aan de minister van BZK en de daarop verleende toestemming niet gevonden in de systemen van de AIVD. Wel heeft de CTIVD een concept van het verzoek aangetroffen. Door de AIVD is aangegeven dat de minister toestemming heeft verleend.

5.2 Uitwisseling van webfora

Verstrekken en ontvangen van webfora

De CTIVD heeft na het verrichten van naslagen in de systemen van de AIVD geconstateerd dat sinds motie nr. 96 is aangenomen **sprake is geweest van zowel het verstrekken van enkele webfora aan buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten als het ontvangen daarvan.**

Voor het **ontvangen en gebruiken** van deze webfora is **gemotiveerd toestemming gevraagd** aan de directeur-generaal van de AIVD. In de verzoeken om toestemming wordt aangegeven dat dit gebeurt naar aanleiding van CTIVD-rapport nr. 38. Conform de aanbeveling van de CTIVD²⁴ weegt de AIVD af in hoeverre het kennisnemen van de inhoud van de desbetreffende webfora voldoet aan de noodzakelijkheids-, proportionaliteits- en subsidiariteitsvereisten. Deze afwegingen worden schriftelijk vastgelegd.

Voor het **verstrekken** van de webfora aan buitenlandse diensten is **geen toestemming gevraagd** aan de directeur-generaal van de AIVD en evenmin aan de minister. Het is de CTIVD gebleken dat in één geval in een verzoek aan de minister om toestemming voor de verlenging van de inzet van een hack, wordt opgesomd aan welke buitenlandse diensten het met de hack verkregen webforum wordt verstrekt. Voor de verstrekking van het webforum wordt niet expliciet toestemming gevraagd. De verstrekking wordt genoemd bij de bespreking van de opbrengst van de hack.

De CTIVD heeft aan het desbetreffende team van de AIVD dat de webfora heeft verstrekt, gevraagd of de verstrekking van de webfora niet onder de reikwijdte van motie nr. 96 valt. Hierop heeft het team aangegeven dat dit niet het geval is omdat het gaat om “specifiek geselecteerde datasets die gericht worden binnengehaald en waarvan vanwege hun aard al voorafgaand aan de verwerving is vastgesteld dat zij als verzameling in zijn geheel voldoen aan de vereisten van noodzakelijkheid, proportionaliteit en subsidiariteit”. Het team verwijst daarbij naar de beoordeling van de CTIVD van de verwerving van deze webfora in rapport nr. 38. Het team voert aan dat er webfora zijn die uitsluitend gegevens

²⁴ Toezicht rapport van de CTIVD nr. 38 inzake gegevensverwerking op het gebied van telecommunicatie door de AIVD en de MIVD, *Kamerstukken II 2013/14*, 29 924, nr. 105 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 3.5.5.

bevatten van personen die als onderzoekssubject²⁵ van de AIVD aangemerkt kunnen worden. De CTIVD heeft daarover gesteld dat de verwerving van dergelijke webfora al snel voldoet aan de vereisten van noodzakelijkheid, proportionaliteit en subsidiariteit.

Eerdere beoordeling CTIVD

De CTIVD heeft inderdaad in rapport nr. 38 aangegeven dat in het algemeen gesteld kan worden dat de verwerving van dergelijke webfora al snel voldoet aan de wettelijke vereisten. In rapport nr. 39 over het onderzoek door de AIVD op sociale media heeft de CTIVD bovendien gesteld dat de verwerving van deze webfora noodzakelijk was voor de taakuitvoering van de AIVD.²⁶

Over de verstrekking van webfora aan buitenlandse diensten heeft de CTIVD in rapport nr. 38 opgemerkt dat dit alleen toelaatbaar is voor zover het gaat om webfora die uitsluitend gegevens bevatten van personen die als onderzoekssubject van de AIVD aangemerkt kunnen worden.²⁷ Alleen dat soort webfora, en niet andere webfora die een groter bereik hebben, mogen worden verstrekt aan buitenlandse diensten. In rapport nr. 39 heeft de CTIVD geoordeeld dat de verstrekking van de desbetreffende webfora aan buitenlandse diensten rechtmatig is geweest.²⁸

Het begrip 'ongeëvalueerde gegevens'

Ongeacht de rechtmatige verwerving en verstrekking, blijft de vraag staan of deze webfora onder de reikwijdte van motie nr. 96 vallen. Indien dat het geval is, moet als aanvullende waarborg voor de bescherming van de privacy toestemming worden verkregen van de minister. Bij gebreke van intern beleid van de AIVD en onder verwijzing naar het concept-wetsvoorstel constateert de CTIVD dat onder het bereik van motie nr. 96 moet worden begrepen het met buitenlandse diensten delen van ongeëvalueerde gegevens. De vraag is **of deze webfora moeten worden aangemerkt als ongeëvalueerde gegevens.**

De CTIVD stelt vast dat de wijze waarop de **verwerving** van de gegevens heeft plaatsgevonden (gericht of ongericht), in feite **geen verschil** maakt voor de beoordeling of sprake is van geëvalueerde of ongeëvalueerde gegevens.²⁹ De AIVD kan heel specifiek uit zijn op een bepaald (deel van een) webforum en dat gericht verwerven. De gegevens die vervolgens zijn binnengehaald zijn op dat moment ongeëvalueerd. Pas nadat is beoordeeld of de gegevens relevant zijn voor de taakuitvoering van de AIVD, is sprake van geëvalueerde gegevens. Vergelijk in dit kader een telefoontap. De tap is een vorm van gerichte gegevensverzameling. De gesprekken die worden binnengehaald zijn ongeëvalueerd. Pas nadat de gesprekken zijn uitgewerkt, is sprake van geëvalueerde gegevens. Uitsluitend die gesprekken die relevant zijn voor de taakuitvoering mogen worden uitgewerkt. Wanneer uit een tap binnengehaalde gesprekken worden verstrekt aan een buitenlandse dienst, zonder deze eerst uit te werken, is sprake van de verstrekking van ongeëvalueerde gegevens. Waar het hier dus om gaat is niet hoe de gegevens verworven zijn, maar dat sprake is van het verkrijgen of verstrekken van een bepaalde hoeveelheid gegevens waarvan **niet is beoordeeld** of de inhoud van de gegevens **relevant** is voor de taakuitvoering.

²⁵ Organisaties en personen die door de doelen die zij nastreven dan wel door hun activiteiten aanleiding geven tot het ernstige vermoeden dat zij een gevaar vormen voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde, dan wel voor de veiligheid of voor andere gewichtige belangen van de staat, artikel 6 lid 2 sub a Wiv 2002.

²⁶ Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 39 inzake onderzoek door de AIVD op sociale media, *Kamerstukken II 2013/14*, 29 924, nr. 114 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 5.4.2.

²⁷ Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 38 inzake gegevensverwerking op het gebied van telecommunicatie door de AIVD en de MIVD, *Kamerstukken II 2013/14*, 29 924, nr. 105 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 5.6.

²⁸ Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 39 inzake onderzoek door de AIVD op sociale media, *Kamerstukken II 2013/14*, 29 924, nr. 114 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 5.5.2.

²⁹ De gerichtheid van de verwerving is wel bepalend voor het risico dat kennis wordt genomen van gegevens van personen of organisaties die geen onderzoekssubject zijn van de dienst en geheel los staan van de nationale veiligheid; oftewel voor het risico op een ongeoorloofde inbreuk op de privacy.

De vraag die vervolgens gesteld kan worden is of er sprake kan zijn van webfora die, gezien hun aard, in het geheel als relevant voor de taakuitvoering beschouwd kunnen worden en daarmee op voorhand als geëvalueerde gegevens aangemerkt kunnen worden. Een voorbeeld zou zijn een jihadistisch webforum waarvan bekend is dat daarop uitsluitend wordt gecommuniceerd door personen die als onderzoekssubject van de AIVD aangemerkt kunnen worden. Het eerdergenoemde team dat de webfora heeft verstrekt, heeft aangevoerd dat dergelijke webfora voldoen aan de eisen die in juridische zin aan een organisatie worden gesteld. Een dergelijk webforum zou in die zin in zijn geheel als onderzoekssubject kunnen worden aangemerkt.

De CTIVD is van oordeel dat, hoe gerechtvaardigd het ook is dat dergelijke webfora worden verworven en uitgewisseld met buitenlandse diensten, van geëvalueerde gegevens pas sprake is nadat de concrete gegevens zijn beoordeeld op relevantie voor de taakuitvoering. Opnieuw maakt de CTIVD de vergelijking met een tap. Ook ten aanzien van de gegevens die voortkomen uit een tap op de telefoon van een onderkende jihadist, moet de AIVD beoordelen welke gesprekken relevant zijn voor de taakuitvoering en welke niet. Pas nadat die beoordeling heeft plaatsgevonden is sprake van geëvalueerde gegevens.

De CTIVD benadrukt dat een **onderscheid** moet worden gemaakt tussen enerzijds het **verwerven van gegevens** en anderzijds het **verstrekken van gegevens**.

Het verwerven van een webforum of van andere (grotere hoeveelheden) gegevens, bijvoorbeeld de harde schijf van een computer, kan gericht zijn op een bepaald target of een bepaalde targetgroep. Ondanks de hoeveelheid gegevens die wordt verworven, kan de AIVD op voorhand stellen dat de gegevens gerelateerd zijn aan het target of de targetgroep en beargumenteren dat de verwerving voldoet aan de vereisten van noodzakelijkheid, proportionaliteit en subsidiariteit. De gerichtheid van de verwerving kan iets zeggen over het risico dat gegevens worden verworven van personen naar wie de AIVD geen onderzoek verricht. Dit risico is klein of niet aanwezig en kan door de AIVD verantwoord worden.

Wanneer de AIVD diezelfde gegevens wil verstrekken aan een buitenlandse dienst moet een andere afweging plaatsvinden die losstaat van de vraag of het in de eerste plaats rechtmatig was de gegevens te verwerven. De AIVD moet afwegen of het geoorloofd is de gegevens te verstrekken aan een buitenlandse dienst. Die afweging is echter moeilijk te maken, zonder dat de AIVD heeft beoordeeld wat de relevantie is van de gegevens die zijn verworven. Het verstrekken van communicatie van een target over plannen voor een uitreis is van een andere orde dan het verstrekken van communicatie van een target over wat hij vindt van het rapport van zijn schoolgaande kind of van de buurman die zijn auto dubbel parkeert. Het voorbeeld van de harde schijf van een computer geeft een soortgelijk beeld. Daar kunnen bestanden op staan die voor de nationale veiligheid van essentieel belang zijn, maar het kan ook gaan om vakantiefoto's, familiefilmpjes en andere privacygevoelige gegevens die geen enkele relevantie hebben voor de nationale veiligheid.

Het verstrekken van gegevens zonder dat de beoordeling van de relevantie voor de taakuitvoering heeft plaatsgevonden, leidt ertoe dat de bescherming van de privacy mogelijk in het geding is. De AIVD kan de afweging of het geoorloofd is de gegevens te verstrekken aan een buitenlandse dienst immers onvoldoende concretiseren. Om die reden wordt een aanvullende waarborg gezocht in het ministeriële toestemmingsvereiste.

Conclusie: webfora betreffen in het algemeen ongeëvalueerde gegevens

De CTIVD concludeert uit de voorgaande overwegingen dat de **webfora** in beginsel als **ongeëvalueerde gegevens** moeten worden **aangemerkt**. Voor zowel het verstrekken aan als het ontvangen en gebruiken van webfora van buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten moet dus, in navolging van motie nr. 96, **toestemming worden verkregen van de minister**. Dit is niet gebeurd.

Pas nadat de AIVD heeft beoordeeld dat de inhoud van alle gegevens die in het webforum zijn opgenomen relevant is voor de taakuitvoering, kan het webforum in zijn geheel worden aangemerkt als geëvalueerd. Zonder beoordeling van de inhoud van alle gegevens is een webforum in beginsel, bijzondere omstandigheden daargelaten, ongeëvalueerd. De CTIVD ziet hier enige ruimte wanneer de AIVD feitelijk kan onderbouwen dat op een webforum uitsluitend wordt gecommuniceerd over zaken die een relatie hebben tot de lopende onderzoeken van de AIVD in het kader van de nationale veiligheid. De AIVD zal in voorkomend geval dan wel zelf het argument moeten maken en dat moeten motiveren. De beslissing voor de verstrekking van een webforum aan een buitenlandse dienst geen ministeriële toestemming te vragen en de feitelijke onderbouwing daarvan moeten vervolgens worden vastgelegd, zodat deze toetsbaar zijn. Dit is niet gebeurd.

Reactie minister BZK

De minister van BZK heeft in zijn reactie op het opgestelde toezichtsrapport aangegeven dat de uitleg die de CTIVD geeft aan de motie ertoe leidt dat gegevens slechts kunnen worden gedeeld met buitenlandse diensten indien is beoordeeld dat de gegevens relevant zijn in het kader van de taakuitvoering van de AIVD of indien de minister toestemming heeft verleend. De minister heeft aangegeven dat dit in de dagelijkse praktijk van samenwerking niet altijd toepasbaar is. Enerzijds kan snelheid van handelen vereist zijn, hetgeen zich niet goed verhoudt met het moeten vragen van ministeriële toestemming. Anderzijds kan sprake zijn van gegevens die op het eerste gezicht niet relevant lijken voor de taakuitvoering van de AIVD, maar na beoordeling (en zo mogelijk aanvulling) van de buitenlandse dienst dat wel blijken te zijn. De gegevens kunnen in een ander licht komen te staan. De beoordeling van de relevantie van de gegevens vindt als het ware in samenspraak met de buitenlandse dienst plaats. Het snel kunnen delen en het in onderlinge samenhang beoordelen van gegevens is met name van belang in het kader van onderzoek naar terrorisme.

De CTIVD heeft begrip voor de zorg van de minister. Internationale samenwerking op onderzoeksterreinen als terrorismebestrijding is essentieel voor de goede taakuitvoering van de AIVD (en de MIVD). Het is juist dat de uitkomst van de overwegingen van de CTIVD is dat ofwel een beoordeling van de relevantie van de gegevens door de AIVD moet plaatsvinden ofwel sprake moet zijn van toestemming van de minister. Voor het met buitenlandse diensten delen van ongeëvalueerde gegevens met als doel eerst dan gezamenlijk te beoordelen of deze gegevens relevant zijn, is inderdaad in alle gevallen toestemming van de minister benodigd. Dit neemt niet weg dat de minister toestemming kan verlenen voor het uitwisselen van ongeëvalueerde gegevens met buitenlandse diensten in het kader van samenwerkingsverbanden met een bepaalde thematische of geografische focus (zie paragraaf 5.1), zoals een concreet terrorismeonderzoek. Het is dan wel van belang dat de desbetreffende buitenlandse diensten in aanmerking komen voor deze vorm van samenwerking (zie hoofdstuk 7), dat de minister periodiek toestemming geeft voor de uitwisseling van de gegevens en dat wordt bijgehouden welke gegevens worden uitgewisseld (zie paragraaf 6.1).

De Commissie merkt hier nog op dat wanneer een bijzondere bevoegdheid (bijvoorbeeld een tap of een hack) wordt ingezet ter ondersteuning van een buitenlandse dienst, het verstrekken van de verzamelde gegevens onderdeel van die ondersteuning is. Er hoeft dan niet separaat toestemming van de minister te worden verkregen. Voor de ondersteuning door de inzet van een bijzondere bevoegdheid moet immers al gemotiveerd toestemming aan de minister worden gevraagd. Zie in dit verband ook paragraaf 6.2 over de ondersteuning die de MIVD verleent aan buitenlandse diensten door inzet van de selectiebevoegdheid.

5.3 Praktijk in overige gevallen

De AIVD heeft tijdens het onderzoek van de CTIVD aanvankelijk aangegeven dat, behalve de uitwisseling binnen drie thematisch of geografisch gerichte samenwerkingsverbanden (zie paragrafen 5.1 en 6.1), geen sprake is geweest van de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens met buitenlandse diensten. De CTIVD heeft hierop schriftelijk vragen gesteld. In reactie op de informatieverzoeken van de CTIVD werd door de AIVD uitleg gevraagd wat onder de reikwijdte van motie nr. 96 begrepen moet worden en in welke gevallen toestemming van de minister is vereist.

Bij gebreke aan beleid is binnen de AIVD niet telkens vastgelegd dat ongeëvalueerde gegevens zijn verstrekt aan buitenlandse diensten. De dienst heeft aan de CTIVD slechts enkele verzoeken om toestemming aan de minister kunnen overleggen (zie paragraaf 5.1). De AIVD heeft geen sluitend antwoord kunnen geven op de vraag of dit alles is en of in andere gevallen toestemming had moeten zijn verkregen van de minister.

De CTIVD heeft uit eerdere onderzoeken en uit steekproeven verricht in dit onderzoek geconstateerd dat sprake is van de uitwisseling van webfora waarvoor niet in alle gevallen toestemming van de minister is verkregen (zie paragraaf 5.2). Zij heeft nu verder geen uitputtend onderzoek verricht ter beantwoording van de vraag of er nog andere ongeëvalueerde gegevens zijn verstrekt aan of ontvangen van buitenlandse diensten. Dit ging het bestek van dit onderzoek te buiten.

6. Praktijk binnen de MIVD

6.1 Uitwisseling van gegevens binnen samenwerkingsverbanden van de AIVD en de MIVD³⁰

Vijf verzoeken om toestemming

De uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten vindt plaats binnen enkele samenwerkingsverbanden. De samenwerking is thematisch of geografisch gericht en bevordert de taakuitvoering van de AIVD of de MIVD. De samenwerking vindt plaats vanuit de JSCU. In het kader van drie samenwerkingsverbanden waarin zowel de AIVD als de MIVD participeren, is gemotiveerd toestemming gevraagd aan de ministers van BZK en van Defensie voor het mogen voortzetten van de gegevensuitwisseling. De uitwisseling van gegevens vindt structureel en al langere tijd plaats, al vóórdat motie nr. 96 is aangenomen. De verzoeken om toestemming dateren van 23 juni 2014, 19 september 2014 en begin november 2015.

Daarnaast is sprake van samenwerkingsverbanden met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten waarin uitsluitend de MIVD participeert. In dit kader is met betrekking tot twee onderwerpen gemotiveerd toestemming gevraagd aan de minister van Defensie, voor het structureel mogen deelnemen aan het desbetreffende samenwerkingsverband en het in dat kader delen van onder meer ongeëvalueerde gegevens. Deze verzoeken dateren van 25 november 2014 en 19 december 2014.

In elk van de vijf verzoeken om toestemming wordt uitgelegd wat het desbetreffende samenwerkingsverband behelst en met welke buitenlandse diensten wordt samengewerkt. Het gaat in de meeste gevallen om buitenlandse diensten waarmee hechte samenwerkingsrelaties bestaan. Daarnaast wordt uiteengezet wat het belang van de desbetreffende samenwerking is voor de taakuitvoering van de AIVD respectievelijk de MIVD. Ook wordt ingegaan op de verschillende vormen van gegevensuitwisseling die (zullen) plaatsvinden. Het gaat voornamelijk om de uitwisseling van ongericht verworven satellietcommunicatie. Binnen één samenwerkingsverband is de uitwisseling beperkt tot metadata.³¹ Binnen twee samenwerkingsverbanden is sprake van de uitwisseling van zowel geëvalueerde als ongeëvalueerde gegevens.

In de verzoeken om toestemming is opgenomen dat gegevens behorend bij Nederlandse kenmerken³² (voor zover kenbaar) niet worden verstrekt.

Tijdstip van toestemming

De uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens binnen de drie samenwerkingsverbanden waaraan zowel de AIVD als de MIVD deelnemen, vindt al langere tijd plaats. Al voordat motie nr. 96 werd aangenomen was sprake van deze gegevensuitwisseling. Het is de Commissie gebleken dat in twee van de drie gevallen pas geruime tijd nadat de motie is aangenomen (vijf respectievelijk achttien maanden) toestemming aan de beide ministers is gevraagd voor de gegevensuitwisseling die reeds plaatsvond.³³

³⁰ Deze paragraaf ziet ook op samenwerkingsverbanden waarin de AIVD participeert. Omdat deze gegevensuitwisseling in belangrijke mate overeenkomt met gegevensuitwisseling van de MIVD met buitenlandse diensten en om dubbele tekst te voorkomen, is ervoor gekozen dit onderwerp inhoudelijk te bespreken in het hoofdstuk over de MIVD.

³¹ Gegevens over communicatie. De metagegevens van een telefoongesprek zijn bijvoorbeeld de betrokken telefoonnummers, de starttijd en de eindtijd van het gesprek en de gegevens van de betrokken telefoonmasten. De term metadata betekent hetzelfde als metagegevens.

³² Een voorbeeld hiervan is een telefoonnummer met het landnummer 0031 of +31.

³³ In het derde geval is na ongeveer twee maanden toestemming gevraagd.

De CTIVD heeft gevraagd wat hiervan de redenen waren. De MIVD heeft ten aanzien van één van de verzoeken om toestemming aangegeven dat de minister op de hoogte was van de samenwerking, dat het samenwerkingsverband door de CTIVD in rapport nr. 38 als rechtmatig is beoordeeld en dat het afstemmen van een verzoek om toestemming met de AIVD tijd kost. Daarom is pas na vijf maanden een verzoek om toestemming ingediend. Het andere verzoek is lang onderwerp van discussie geweest tussen beide diensten en is om die reden zo'n anderhalf jaar later aan de ministers aangeboden. De AIVD en MIVD hebben uitgelegd dat de discussie zich richtte op de vraag of de desbetreffende vorm van samenwerking moest worden beschouwd als de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens. Uiteindelijk is de samenwerking terecht aangemerkt als gegevensuitwisseling waarvoor toestemming van de minister verkregen moet worden.

De CTIVD is van oordeel dat het in de rede lag kort nadat de motie was aangenomen op 15 april 2014, aan de minister toestemming te vragen voor de uitwisseling van de ongeëvalueerde gegevens. Dat deze uitwisseling al langer plaats vond en staande praktijk was, doet daar niet aan af. De motie van de Tweede Kamer heeft immers duidelijk gemaakt dat voor deze vorm van gegevensuitwisseling aanvullende waarborgen benodigd zijn. De CTIVD heeft er weliswaar begrip voor dat het onderling afstemmen van de inhoud van een toestemmingsverzoek enige tijd kost. Zij vindt vijf en achttien maanden daarvoor echter te lang. De CTIVD vindt dat eerder toestemming had moeten worden verkregen.

Geëvalueerde en ongeëvalueerde gegevens

De vijf verzoeken om toestemming zijn algemeen van aard. Er wordt in het algemeen inzicht gegeven in het doel dat wordt beoogd met de samenwerking en de noodzaak van de gegevensuitwisseling om dat doel te bereiken. De afwegingen die daarbij worden gemaakt zijn weinig concreet. In paragraaf 3.1 is uiteengezet dat de afwegingen die gemaakt moeten worden bij de uitwisseling van gegevens, in het geval van ongeëvalueerde gegevens moeilijk te concretiseren zijn. Het is immers niet duidelijk welke gegevens worden verstrekt. De gegevensverstrekking is bovendien vaak niet gericht op de verwerking van gegevens van een specifieke persoon of organisatie. Het is om die reden dat aanvullende waarborgen, zoals toestemming van de minister, nodig worden geacht om het risico te beperken dat ongeoorloofd inbreuk wordt gemaakt op de privacy.

Het voorgaande geldt voor de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens, maar niet voor de uitwisseling van geëvalueerde gegevens. Het is dan immers wel mogelijk een gedegen afweging te maken waarom die specifieke gegevens in dat specifieke geval aan die specifieke buitenlandse dienst verstrekt moeten worden. Er kan dan worden gemotiveerd voor welk doel het noodzakelijk is de gegevens te verstrekken. Ook kan een belangenafweging worden gemaakt tussen het belang van de dienst om het beoogde doel te bereiken en het mogelijk nadeel voor de betrokken persoon of organisatie op wie de gegevens betrekking hebben.

De CTIVD constateert dat in twee van de vijf verzoeken om toestemming, naast de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens, ook de uitwisseling van geëvalueerde gegevens is opgenomen. De CTIVD vindt het positief dat de ministers over deze vorm van gegevensuitwisseling worden geïnformeerd. Wel wijst zij erop dat hiermee niet alles is afgedekt. De bescherming van de privacy vereist dat in elk specifiek geval van gegevensuitwisseling een concrete afweging plaatsvindt. Dat is het uitgangspunt.

Toestemming voor onbepaalde tijd

De toestemming van de ministers is **niet beperkt in tijd**. De verzoeken zijn vanuit de algemene doelstelling van het desbetreffende samenwerkingsverband opgesteld. Die doelstelling zorgt voor enige afbakening. De verzoeken om toestemming zijn verder ongelimiteerd. In twee verzoeken is wel opgenomen dat **periodiek wordt getoetst** of het in het kader van de doelstelling nog noodzakelijk is gegevens uit te wisselen.

In het concept-wetsvoorstel Wiv 20XX is ruimte gehouden voor een brede toestemming van de ministers. In de toelichting bij het concept-wetsvoorstel is opgenomen dat de toestemming ook betrekking kan hebben op meerdere opeenvolgende verstrekkingen van vergelijkbare aard, hetgeen met name van belang is voor de uitwisseling van dergelijke gegevens in het kader van specifieke internationale samenwerkingsverbanden. De toestemming hoeft dan niet per geval te worden verleend.³⁴

Hoewel het concept-wetsvoorstel voorziet in deze werkwijze, vindt de CTIVD het van belang dat de verleende toestemming niet, zonder meer, onbeperkt geldig is. De CTIVD heeft bij de diensten nagevraagd wat de genoemde periodieke toets inhoudt en hoe dat is geborgd in het proces. Hierop is aangegeven dat intern wordt gezien of de behoefte tot gegevensuitwisseling nog steeds bestaat. Een dergelijke toets vindt volgens de diensten geregeld plaats, bijvoorbeeld bij de voorbereiding van overleggen die in het kader van het samenwerkingsverband plaatsvinden. Dit is een achterliggend proces, een onderdeel van de normale besluitvorming die plaatsvindt in het kader van de samenwerkingsrelatie. Er is geen concreet toetsmoment ingebouwd. Ook is aangegeven dat de beperking van de toestemming van de ministers samenhangt met het onderwerp waarop het samenwerkingsverband zich richt. Als bijvoorbeeld sprake is van de inzet van de krijgsmacht in het buitenland, dan zal de behoefte gegevens uit te wisselen stoppen nadat de desbetreffende missie is afgelopen. Verder is gesteld dat de behoefte kan wijzigen, bijvoorbeeld doordat de samenwerking van karakter verandert. In die gevallen zullen de ministers wel worden geïnformeerd.

De CTIVD is van oordeel dat de hierboven omschreven periodieke toets slechts beperkte waarde heeft voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Gegeven de kwetsbaarheid van de gegevensuitwisseling, vindt zij het van belang dat in het beleid van de diensten wordt vastgelegd dat periodiek (bijvoorbeeld halfjaarlijks) moet worden getoetst of het in het kader van de doelstelling van het samenwerkingsverband nog geoorloofd is ongeëvalueerde gegevens uit te wisselen en dat de gemaakte afwegingen schriftelijk moeten worden vastgelegd zodat zij toetsbaar zijn.

De CTIVD vindt het verder **noodzakelijk** dat de toestemming van de ministers wordt gekoppeld aan een concrete **toestemmingsperiode**, bijvoorbeeld een jaar. Zij geeft de wetgever in overweging hierin te voorzien bij de aankomende wijziging van de Wiv 2002. De CTIVD vindt het van belang dat de AIVD en de MIVD, vooruitlopend op de wetswijziging, een toestemmingsperiode in hun beleid vastleggen.

Protocolplicht

In het verlengde van artikel 42 van de Wiv 2002, waarin is opgenomen dat van de verstrekking van persoonsgegevens aantekening wordt gehouden, vindt de CTIVD het van belang dat de AIVD en de MIVD inzichtelijk bijhouden welke gegevens (bestanden) in het kader van de samenwerkingsverbanden worden uitgewisseld.

Ontvangen gegevens

De CTIVD constateert dat voor ongeëvalueerde gegevens die in het kader van deze samenwerkingsverbanden van buitenlandse diensten worden ontvangen, **dezelfde waarborgen** gelden als voor gegevens die door de AIVD en de MIVD zelf zijn verworven. De metagegevens worden gebruikt voor metadata-analyse.³⁵

³⁴ Voorstel van Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 20XX; memorie van toelichting, (consultatieversie juni 2015) p. 141-142.

³⁵ De CTIVD heeft in toezichtsrapport 38 aanbevolen het proces van metadata-analyse bij wet te voorzien van waarborgen die beschermen tegen ongeoorloofde inbreuken op de persoonlijke levenssfeer, zoals het motiveren van de noodzakelijkheid, proportionaliteit en subsidiariteit van de gegevensverwerking ten behoeve van het verkrijgen van interne dan wel externe toestemming daarvoor. Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 38 inzake gegevensverwerking op het gebied van telecommunicatie door de AIVD en de MIVD, *Kamerstukken II 2013/14*, 29 924, nr. 105 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, p. 15.

De inhoudelijke gegevens kunnen niet zonder meer gebruikt worden in het inlichtingenproces en komen pas beschikbaar nadat ze zijn geselecteerd. Voor de selectie, aan de hand van selectiecriteria, moet gemotiveerd toestemming worden gevraagd aan de minister (artikel 27 lid 3 Wiv 2002). Dit proces is niet anders bij ontvangen gegevens. De waarborgen voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer zijn dezelfde.

6.2 Ondersteuning door inzet selectiebevoegdheid

Ondersteuning door inzet selectiebevoegdheid

In toezichtsrapport nr. 28 beschreef en beoordeelde de CTIVD de samenwerking van de MIVD met buitenlandse diensten op het terrein van *signals intelligence* (sigint).³⁶ De CTIVD constateerde dat de MIVD ongeëvalueerde gegevens structureel uitwisselde met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Het ging hier om bilaterale samenwerking die niet plaatsvond in een samenwerkingsverband met een bepaalde thematische of geografische focus. De buitenlandse diensten leverden lijsten met selectoren aan, bijvoorbeeld telefoonnummers, aan de hand waarvan gegevens uit het archief³⁷ werden gefilterd en vervolgens werden verstrekt. De MIVD vond dat deze gegevensverstrekking in het verlengde lag van de bevoegdheid tot het ongericht verwerven van satellietcommunicatie (artikel 27 lid 1 Wiv 2002). Hiervoor is geen toestemming vereist. Omdat het in de praktijk lastig was bepaalde grote hoeveelheden gegevens te delen, werd de hoeveelheid gegevens beperkt aan de hand van de behoefte van de desbetreffende buitenlandse dienst door middel van de lijst met selectoren. De MIVD nam zelf geen kennis van de gegevens.

De CTIVD kwalificeerde deze werkwijze als een vorm van **ondersteuning** aan buitenlandse diensten door middel van de inzet van de **selectiebevoegdheid** (artikel 27 lid 3 Wiv 2002). Het proces dat werd toegepast om de hoeveelheid gegevens te beperken, aan de hand van selectoren aangeleverd door de buitenlandse dienst, vertoonde belangrijke overeenkomsten met het selectieproces. Voor de selectie van satellietcommunicatie moet gemotiveerd toestemming aan de minister worden gevraagd. Dit gebeurde hier ten onrechte niet. De CTIVD herhaalde haar standpunt in toezichtsrapport nr. 38 over de gegevensverwerking op het gebied van telecommunicatie door de AIVD en de MIVD.³⁸ Door deze vorm van gegevensverstrekking gelijk te stellen aan de inzet van een bijzondere bevoegdheid ten behoeve van een buitenlandse dienst, werd gezorgd voor een **beter normering**. Voortaan diende gemotiveerd toestemming aan de minister(s) te worden gevraagd. In reactie op rapport nr. 38 gaf de minister aan dat de werkwijze wordt aangepast.³⁹

Verzoeken om toestemming

Het is de CTIVD gebleken dat sinds 18 april 2014 (drie dagen nadat motie nr. 96 is aangenomen) **periodiek toestemming** wordt gevraagd aan de minister van Defensie. De MIVD heeft aansluiting gezocht bij de normale lastgevingsprocedure voor het selectieproces: elke drie maanden wordt aan de minister gemotiveerd waarom de selectie van bepaalde gegevens voldoet aan de vereisten van noodzakelijkheid, proportionaliteit en subsidiariteit. De verzoeken om toestemming voor de ondersteuning van buitenlandse diensten worden dus ook elke drie maanden aan de minister voorgelegd. Per buitenlandse dienst wordt een separaat verzoek opgesteld.

³⁶ Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 28 inzake de inzet van Sigint door de MIVD, *Kamerstukken II* 2011/12, 29 924, nr. 74 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 9.3.

³⁷ Het archief betreft de opslag van ongericht verworven gegevens die nog niet zijn geselecteerd (artikel 27 lid 1 Wiv 2002).

³⁸ Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 38 inzake gegevensverwerking op het gebied van telecommunicatie door de AIVD en de MIVD, *Kamerstukken II* 2013/14, 29 924, nr. 105 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 5.5.

³⁹ *Kamerstukken II* 2013/14, 29 924, nr. 105.

Behoeft van de buitenlandse dienst

De verzoeken waarin de minister om toestemming wordt verzocht moeten door de MIVD gemotiveerd worden. Deze motivering vindt plaats aan de hand van de behoefte van de buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdienst.

De CTIVD constateert dat de MIVD zich heeft ingespannen meer zicht te krijgen op de behoefte van de desbetreffende buitenlandse diensten. De MIVD heeft voor de lijsten met selectoren een format opgesteld. In het format moet, behalve de selectoren zelf, ook worden ingevuld wat de bijbehorende identiteit van de persoon of organisatie is en een omschrijving van het dossier of het onderzoeksonderwerp waartoe het behoort. Op deze wijze krijgt de MIVD dus een (beperkte) duiding. De MIVD is daardoor in staat geweest de verzoeken aan de minister **beter te motiveren**. De lijsten worden bovendien als bijlage bij de verzoeken om toestemming gevoegd.

De MIVD heeft aan de minister aangegeven dat eventueel geconstateerde bijzonderheden, waaronder opvallende wijzigingen, in de verzoeken om toestemming worden vermeld. Het is de CTIVD gebleken dat in één geval een opvallende wijziging in de behoefte van een buitenlandse dienst wel kort is vermeld, maar niet nader is uitgelegd of verantwoord. Een lijst met selectoren van een buitenlandse dienst is op enig moment bijna verdrievoudigd. In het verzoek aan de minister is weliswaar het aantal selectoren genoemd maar is niet aangegeven dat dit een flinke toename betrof en wat de (mogelijke) reden daarvan was.

Raakvlakken met de taakuitvoering

De CTIVD constateert dat de behoefte van de buitenlandse diensten in sommige gevallen **geen raakvlakken** heeft met de **taakstelling** van de MIVD. De MIVD heeft zich afgevraagd of het desondanks is toegestaan de ondersteuning te verlenen. De dienst is hierover in overleg getreden met de directie Juridische Zaken van het ministerie van Defensie. Zowel de MIVD als de directie Juridische Zaken van het ministerie stellen zich op het standpunt dat het de MIVD is toegestaan op deze wijze ondersteuning te verlenen. Er dient volgens hen een verband te bestaan met de taakuitvoering van de buitenlandse dienst, niet zozeer met de taakuitvoering van de MIVD. Vanuit *quid pro quo*⁴⁰ overwegingen is het van belang de gevraagde ondersteuning waar mogelijk te verlenen.

De CTIVD kan dit grotendeels onderschrijven en tekent nog het volgende aan. In de Wiv 2002 is de mogelijkheid opgenomen ondersteuning te verlenen aan een buitenlandse dienst in het belang van die dienst (artikel 59 lid 4 Wiv 2002). Er zijn **twee beperkingen** opgenomen.⁴¹ De belangen van de buitenlandse dienst mogen niet **onverenigbaar** zijn met de belangen die de MIVD heeft te behartigen. Onder de **belangen** die de MIVD heeft te behartigen moeten onder meer de grond- en mensenrechten, die zijn neergelegd in de Grondwet en in de internationale verdragen die door Nederland zijn geratificeerd, worden gerekend. Ook andere internationaalrechtelijke normen, zoals het volkenrechtelijk kader dat van toepassing is op een militaire missie in het buitenland, moeten hieronder geschaard worden. Bovendien mag een **goede taakuitvoering** door de MIVD zich niet tegen de ondersteuning **verzetten**. Als deze twee beperkingen niet aan de ondersteuning in de weg staan, is het de MIVD in beginsel toegestaan de ondersteuning te verlenen.

⁴⁰ Het uitgangspunt van *quid pro quo* oftewel “voor wat hoort wat” speelt een belangrijke rol in de samenwerking tussen inlichtingen- en veiligheidsdiensten.

⁴¹ Zie voor een nadere uitwerking van deze beperkingen toezichtsrappport van de CTIVD nr. 22b over de samenwerking van de MIVD met buitenlandse inlichtingen- en/of veiligheidsdiensten, *Kamerstukken II* 2014/15, 29 924, nr. 128 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, juridische bijlage, p. 12.

Het uitgangspunt in de huidige wettelijke regeling is dat de buitenlandse dienst wordt geacht zich aan de eigen wettelijke kaders te houden.⁴² De MIVD mag, zonder concrete aanwijzingen voor het tegendeel, ervan uitgaan dat de buitenlandse dienst de voor deze dienst geldende wet- en regelgeving in acht heeft genomen bij het opstellen en verstrekken van de lijsten met selectoren. De MIVD mag hier in beginsel op vertrouwen (zie pagina 24). Het is de MIVD echter niet toegestaan ondersteuning te verlenen indien het vermoeden bestaat dat de buitenlandse dienst vraagt een bevoegdheid in te zetten waar die dienst zelf niet over beschikt (de U-bochtconstructie). Dit vermoeden was hier overigens niet aan de orde.

Wanneer sprake is van de **inzet van een bijzondere bevoegdheid** ter ondersteuning van een buitenlandse dienst moet aan **aanvullende voorwaarden** worden voldaan. De inzet moet noodzakelijk zijn in het kader van bepaalde taken van de MIVD (artikel 18 Wiv 2002) en moet voldoen aan de vereisten van proportionaliteit en subsidiariteit (artikelen 31 en 32 Wiv 2002). Het probleem zit hier op het punt van noodzakelijkheid. De vraag die daar speelt is hoe de ondersteuning, die uitsluitend in het belang van de buitenlandse dienst plaatsvindt, tegelijk noodzakelijk kan zijn voor de taakuitvoering van de MIVD. Dat rijmt niet met elkaar. De CTIVD heeft al eerder geconstateerd dat hier sprake is van een tegenstrijdigheid in de wet.⁴³ De CTIVD heeft zich steeds op het standpunt gesteld dat desondanks voor de inzet van bijzondere bevoegdheden die plaatsvindt ter ondersteuning aan een buitenlandse dienst (zo goed mogelijk) gemotiveerd toestemming moet worden gevraagd. Daarbij is het van belang dat waar mogelijk aanvullende waarborgen worden gevonden ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer.

Aanvullende waarborgen

Het is de Commissie gebleken dat het selectieproces ter ondersteuning van een buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdienst grotendeels een geautomatiseerd proces is. Op basis van de aangeleverde lijst met selectoren wordt geautomatiseerd bekeken welke gegevens die al door de MIVD zijn geïntercepteerd (het bulkarchief) voldoen aan de behoefte van de buitenlandse dienst. Die gegevens worden vervolgens verstrekt aan de buitenlandse dienst. De MIVD heeft aanvullende waarborgen aangebracht. Allereerst is sprake van een **check op de aangeleverde selectoren** van de buitenlandse dienst. Zowel door medewerkers bij de JSCU als door juristen van de MIVD en van het ministerie van Defensie wordt onafhankelijk van elkaar bekeken of de behoefte van de buitenlandse dienst niet onverenigbaar is met de belangen die de MIVD heeft te behartigen. Een voorbeeld daarvan zou zijn wanneer de buitenlandse dienst zich richt op spionage van bevriende landen. Indien van een dergelijke onverenigbaarheid sprake is, worden de gegevens niet geselecteerd en daarmee niet verstrekt aan de buitenlandse dienst. Verder worden **Nederlandse selectoren**⁴⁴ (voor zover kenbaar) uit de lijsten **verwijderd** voordat de gegevens worden geselecteerd en verstrekt. De CTIVD is van oordeel dat deze waarborgen adequaat zijn.

⁴² *Kamerstukken II 2000/01, 25 877, nr. 14, p. 62.*

⁴³ Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 22b over de samenwerking van de MIVD met buitenlandse inlichtingen- en/of veiligheidsdiensten, *Kamerstukken II 2014/15, 29 924, nr. 128 (bijlage)*, beschikbaar op www.ctivd.nl, juridische bijlage, p. 22-23.

⁴⁴ Een voorbeeld hiervan is een telefoonnummer met het landnummer 0031 of +31.

Ontvangen gegevens

De MIVD verkrijgt op een vergelijkbare wijze ongeëvalueerde gegevens van buitenlandse diensten. De Commissie constateert dat voor ongeëvalueerde gegevens die in dit kader van buitenlandse diensten worden ontvangen, **dezelfde waarborgen** gelden als voor gegevens die door de MIVD zelf zijn verworven. De gegevens worden na interceptie opgeslagen in het archief. De metagegevens worden gebruikt voor metadata-analyse.⁴⁵ De inhoudelijke gegevens kunnen niet zonder meer gebruikt worden in het inlichtingenproces en komen pas beschikbaar nadat ze zijn geselecteerd. Voor de selectie, aan de hand van selectiecriteria, moet gemotiveerd toestemming worden gevraagd aan de minister (artikel 27 lid 3 Wiv 2002). Dit proces is niet anders bij van buitenlandse diensten ontvangen gegevens. De waarborgen voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer zijn dezelfde.⁴⁶

6.3 Praktijk in overige gevallen

De MIVD heeft tijdens het onderzoek van de CTIVD aangegeven dat, behalve de gegevensuitwisseling met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten vanuit de JSCU (zie paragrafen 6.1 en 6.2), geen sprake is geweest van de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens met buitenlandse diensten. Bij gebreke aan beleid is binnen de MIVD niet telkens vastgelegd dat ongeëvalueerde gegevens zijn verstrekt aan buitenlandse diensten.

De CTIVD heeft in een eerder onderzoek geconstateerd dat in sommige gevallen ongeëvalueerde onderzoeksresultaten, bijvoorbeeld telefonie- en verkeersgegevens, integraal zijn verstrekt aan een buitenlandse dienst. De CTIVD heeft destijds gesteld dit in beginsel niet onrechtmatig te vinden. De CTIVD was wel van oordeel dat de MIVD hier terughoudend mee om moet gaan en zich af moet vragen in hoeverre het noodzakelijk en proportioneel is de gegevens integraal te verstrekken.⁴⁷ De genoemde gevallen hebben langer geleden plaatsgevonden.

De CTIVD heeft in eerdere onderzoeken en bij steekproeven verricht in dit onderzoek geen andere gevallen van de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens aangetroffen, waarvoor nu toestemming van de minister moet worden verkregen. De CTIVD heeft nu echter geen uitputtend onderzoek verricht ter beantwoording van de vraag of er nog andere ongeëvalueerde gegevens zijn verstrekt aan of ontvangen van buitenlandse diensten. Dit ging het bestek van dit onderzoek te buiten.

⁴⁵ De CTIVD heeft in toezichtsrapport 38 aanbevolen het proces van metadata-analyse bij wet te voorzien van waarborgen die beschermen tegen ongeoorloofde inbreuken op de persoonlijke levenssfeer, zoals het motiveren van de noodzakelijkheid, proportionaliteit en subsidiariteit van de gegevensverwerking ten behoeve van het verkrijgen van interne dan wel externe toestemming daarvoor. Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 38 inzake gegevensverwerking op het gebied van telecommunicatie door de AIVD en de MIVD, *Kamerstukken II* 2013/14, 29 924, nr. 105 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, p. 15.

⁴⁶ Zie in dit verband ook H. Born, I. Leigh, A. Wills, "Making International Intelligence Cooperation Accountable" (DCAF 2015), p. 98-99.

⁴⁷ Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 22b over de samenwerking van de MIVD met buitenlandse inlichtingen- en/of veiligheidsdiensten, *Kamerstukken II* 2014/15, 29 924, nr. 128 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, p. 30.

7. Vertrouwen in buitenlandse diensten

De samenwerking met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten is essentieel voor een adequate taakvervulling door de AIVD en de MIVD. Gegeven het geopolitieke karakter van de dreigingen ten aanzien van de nationale veiligheid, vormt de uitwisseling van gegevens met buitenlandse diensten een bestaansvoorwaarde voor de AIVD en de MIVD. Dit in ogenschouw nemend, heeft de wetgever het van belang geacht dat de AIVD en de MIVD, voordat zij een samenwerkingsrelatie aangaan, **beoordelen** of een buitenlandse dienst **in aanmerking komt voor samenwerking**. Aan de hand van samenwerkingscriteria moet worden bepaald wat de aard en intensiteit van de samenwerking kan zijn.

De AIVD en de MIVD hebben aangegeven dat de buitenlandse diensten waarmee ongeëvalueerde gegevens worden uitgewisseld voldoen aan de **criteria voor samenwerking**, zoals democratische inbedding, respect voor mensenrechten en betrouwbaarheid en professionaliteit. Met inlichtingen- en veiligheidsdiensten die voldoen aan alle samenwerkingscriteria kunnen vergaande vormen van samenwerking plaatsvinden. De CTIVD merkt op dat de structurele uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens één van de **meest vergaande vormen van samenwerking** betreft. Bovendien gaat het om een vorm van samenwerking waarbij het **vertrouwen** in de buitenlandse dienst een **belangrijke rol** toekomt. Dit ziet op het vertrouwen dat de buitenlandse dienst de ongeëvalueerde gegevens die deze dienst aan de AIVD en de MIVD verstrekt, rechtmatig heeft verkregen. Dit ziet ook op het vertrouwen dat de buitenlandse dienst de ongeëvalueerde gegevens die deze dienst verkrijgt van de AIVD of de MIVD, vervolgens zorgvuldig verwerkt en zich daarbij houdt aan zijn eigen bevoegdhedenkader.

In rapport nr. 38 heeft de CTIVD overwogen dat het **vertrouwen** dat door de AIVD en de MIVD wordt gesteld in buitenlandse diensten waarmee wordt samengewerkt, gezien de discussie destijds over het afluisteren door de NSA, **heroverweging verdient**. De CTIVD heeft gesteld dat onder de politieke verantwoordelijkheid van de minister moet worden overwogen of buitenlandse diensten nog steeds in aanmerking komen voor de verschillende vormen van samenwerking die plaatsvinden in het kader van hechte samenwerkingsrelaties. Concreet betekent dit dat de ministers zich nader dienen te informeren over de wettelijke bevoegdheden en (technische) mogelijkheden van buitenlandse diensten, opdat zij verantwoorde afwegingen kunnen maken. De CTIVD heeft de ministers ook aanbevolen de samenwerkingsrelaties (ook in internationaal verband) te beoordelen op transparantie en de afwegingen die ten grondslag liggen aan de samenwerking nader te concretiseren.⁴⁸ De ministers namen deze aanbeveling over.⁴⁹

De beoordeling aan de hand van de samenwerkingscriteria moet inzicht geven waar de **grenzen** liggen **van het vertrouwen** dat in de buitenlandse dienst gesteld kan worden. Aan de hand van de samenwerkingscriteria moet worden bepaald wat de aard en intensiteit van de samenwerking kan zijn. De eventuele risico's die de samenwerking met zich mee kan brengen, moeten worden benoemd en gewogen. Zo moet aandacht worden besteed aan het niveau van gegevensbescherming door de buitenlandse dienst, aan de hand van de inhoud van de op die dienst van toepassing zijnde regels en aan de hand van de praktijk waarmee voor naleving van die regels moet worden gezorgd. In dat kader dient ook aandacht te worden besteed aan de waarborgen op het gebied van gegevensverwerking, zoals de opslag en de vernietiging van gegevens. Bij veranderingen of aanwijzingen dat het in de buitenlandse dienst gestelde vertrouwen onterecht is, moet de beoordeling opnieuw worden gemaakt en dienen de afwegingen die daarbij gemaakt worden zo nodig te worden bijgesteld.

⁴⁸ Toezichtsrapport van de CTIVD nr. 38 inzake gegevensverwerking op het gebied van telecommunicatie door de AIVD en de MIVD, *Kamerstukken II 2013/14*, 29 924, nr. 105 (bijlage), beschikbaar op www.ctivd.nl, paragraaf 5.1.

⁴⁹ *Kamerstukken II 2013/14*, 29 924, nr. 105.

In elk afzonderlijk geval van samenwerking, bijvoorbeeld de verstrekking van bepaalde gegevens of de inzet van een bijzondere bevoegdheid ter ondersteuning aan een buitenlandse dienst, moet worden beoordeeld of wordt voldaan aan de vereisten van noodzakelijkheid, proportionaliteit en subsidiariteit. Dit moet worden getoetst aan de algemene beoordeling hoe een buitenlandse dienst omgaat met zijn bevoegdheden en de inschatting of hierop kan worden vertrouwd. In elke afzonderlijk geval dient dus een dubbele afweging plaats te vinden: past het binnen de grenzen van de samenwerking zoals die zijn neergelegd in de wegingsnotitie en voldoet het in dat kader aan de vereisten van noodzakelijkheid, proportionaliteit en subsidiariteit? Op deze wijze vormt de beoordeling of een buitenlandse dienst in aanmerking komt voor samenwerking een belangrijke **waarborg** voor de **bescherming van de persoonlijke levenssfeer**.

Daar waar in afzonderlijke gevallen van samenwerking sprake is van risico's, doet de algemene beoordeling aan de hand van de samenwerkingscriteria zich het meeste gelden. Dit doet zich bijvoorbeeld voor wanneer de AIVD of de MIVD aan een buitenlandse dienst ongeëvalueerde gegevens verstrekt, omdat het niet duidelijk is welke gegevens exact worden verstrekt. In de wegingsnotities wordt gewogen en beargumenteerd aangegeven op welke terreinen in de samenwerking zich mogelijke risico's kunnen voordoen en onder welke omstandigheden samenwerking geoorloofd is. In het afzonderlijke geval wordt beoordeeld of de in de wegingsnotitie benoemde risico's zich manifesteren en, indien dat aan de orde is, om welke zwaarwegende (operationele) redenen toch wordt overgegaan tot de verstrekking of de ondersteuning aan de buitenlandse dienst. De beoordeling aan de hand van de samenwerkingscriteria vormt zo de basis voor het kunnen nemen van verantwoorde risico's in de samenwerkingsrelatie.

De CTIVD is van oordeel dat juist hier het vereiste van **ministeriële toestemming** zich doet gelden. De vereiste toestemming van de minister mag niet verworden tot een stempelmachine (toestemmingsinflatie). Er moet sprake zijn van een **inhoudelijke toets** die daadwerkelijk een waarborg vormt voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer.⁵⁰ De uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens kan slechts plaatsvinden met buitenlandse diensten die in aanmerking komen voor deze vorm van samenwerking. De AIVD en de MIVD beoordelen of dit het geval is en of erop kan worden vertrouwd dat de buitenlandse dienst zich houdt aan de voor die dienst geldende wet- en regelgeving en aan de afspraken die in de samenwerkingsrelatie worden gemaakt. Het is aan de minister te toetsen of deze beoordeling terecht is en de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens in het concrete geval kan dragen.

De CTIVD bespreekt de wijze waarop de AIVD en de MIVD aan de beoordeling aan de hand van de samenwerkingscriteria invulling geven in haar corresponderende toezichtsrapport over de uitvoering van Tweede Kamermotie nr. 89 van de leden Schouw en Segers.⁵¹ De CTIVD constateert in dat rapport onder meer dat in het beleid van de beide diensten en in de praktijk van het opstellen van wegingsnotities, geen aandacht wordt gegeven aan het systeem van gegevensbescherming van buitenlandse diensten en slechts beperkt wordt ingegaan op het uitwisselen van ongeëvalueerde gegevens. Het gevolg daarvan kan zijn dat aan de hierboven omschreven **toets door de minister in die omstandigheden weinig betekenis toekomt**. De CTIVD geeft de AIVD en de MIVD handvatten voor nieuw op te stellen wegingsnotities en verbetering van reeds vastgestelde wegingsnotities, opdat het vertrouwen dat in buitenlandse diensten wordt gesteld een gedegen fundament krijgt en de toets door de minister daadwerkelijk een waarborg kan vormen voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer.

⁵⁰ Zie in dit verband ook H. Born, I. Leigh, A. Wills, "Making International Intelligence Cooperation Accountable" (DCAF 2015), p. 120-128.

⁵¹ Toezichtsrapport nr. 48, vastgesteld op 4 mei 2016, wordt gelijktijdig gepubliceerd.

8. Conclusies

Toetsingskader

Reikwijdte motie

Motie nr. 96 (15 april 2014) ziet op het met buitenlandse diensten uitwisselen, dat wil zeggen verstrekken en ontvangen, van ongeëvalueerde gegevens. Ongeëvalueerde gegevens zijn gegevens die nog niet zijn beoordeeld op relevantie voor de taakuitvoering. Voor de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens moet toestemming van de betrokken minister worden verkregen. Het is aan de Tweede Kamer te beoordelen of aan motie nr. 96 voldoende uitvoering is gegeven. (hoofdstuk 1)

Wiv 2002

In de Wiv 2002 zijn geen specifieke bepalingen opgenomen voor het uitwisselen van ongeëvalueerde gegevens met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Wel kent de huidige wet algemene kaders voor de verwerking van gegevens en voor de samenwerking met buitenlandse diensten. Deze kaders zijn ook hier van toepassing. De wet vereist onder meer dat voorafgaande aan de uitwisseling van gegevens afwegingen worden gemaakt over de noodzakelijkheid en behoorlijkheid van de uitwisseling. Wanneer het gaat om ongeëvalueerde gegevens, zijn die afwegingen vaak moeilijk te concretiseren. Een belangrijke reden hiervoor is dat de diensten niet weten welke exacte gegevens worden verstrekt of ontvangen. Doordat de gegevensuitwisseling niet afdoende kan worden gemotiveerd, is sprake van beperkte waarborgen voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. (paragraaf 3.1)

Toezicht CTIVD

De CTIVD is in haar toezichtspraktijk eerder tegen deze kwestie aangelopen. Zij constateerde in verschillende toezichtsrapporten dat het met buitenlandse diensten uitwisselen van ongericht verworven satellietcommunicatie (sigint) en het uitwisselen van webfora met aanvullende waarborgen moet worden omkleed. De eerdere aanbevelingen van de CTIVD zijn erop gericht te zorgen voor een betere normering van deze vormen van samenwerking met buitenlandse diensten. (paragraaf 3.2)

Concept-wetsvoorstel

Het concept-wetsvoorstel Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 20XX voorziet wel in een regeling voor de verstrekking van ongeëvalueerde gegevens aan buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Voorafgaand aan deze verstrekking moet toestemming van de betrokken minister worden verkregen. Voor het ontvangen van ongeëvalueerde gegevens van buitenlandse diensten is geen bepaling opgenomen in het concept-wetsvoorstel. (paragraaf 3.3)

Beleid en praktijk

Beleid AIVD en MIVD

De CTIVD stelt vast dat de AIVD naar aanleiding van motie nr. 96 geen schriftelijk beleid heeft vastgesteld. De MIVD heeft in zijn beleid opgenomen dát toestemming van de minister moet worden verkregen. Bij geen van beide diensten is in een op schrift gestelde beleidslijn of procedure neergelegd wat moet worden begrepen onder ongeëvalueerde gegevens en onder welke omstandigheden, op welke wijze en op welk moment toestemming van de minister moet worden verkregen. De CTIVD constateert dat bij gebrek aan dergelijk schriftelijk beleid, het uitgangspunt van de diensten is dat per geval wordt beoordeeld of sprake is van een vorm van gegevensuitwisseling die onder de reikwijdte van motie nr. 96 valt en waarvoor toestemming van de minister moet worden verkregen. De CTIVD vindt het van belang dat de AIVD en de MIVD, in afwachting van een eventuele wetswijziging, gestructureerd beleid op dit terrein vaststellen. Dat dit zinvol is, wordt geïllustreerd door de praktijk die de CTIVD heeft aangetroffen. (hoofdstuk 4)

Uitwisseling van webfora

De AIVD heeft sinds motie nr. 96 is aangenomen, enkele webfora ontvangen van buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Hiervoor is gemotiveerd toestemming gevraagd aan het hoofd van de dienst. De AIVD heeft ook enkele webfora verstrekt aan buitenlandse diensten. De AIVD heeft zich op het standpunt gesteld dat de desbetreffende webfora niet onder het begrip ongeëvalueerde gegevens vallen, onder meer omdat het gaat om specifiek geselecteerde datasets die gericht worden binnengehaald, en toestemming van de minister in dat geval niet aan de orde is. Vanwege hun aard kan volgens de AIVD voorafgaand aan de verwerving van de webfora worden vastgesteld dat zij in hun geheel voldoen aan de vereisten van noodzakelijkheid, proportionaliteit en subsidiariteit.

De CTIVD constateert dat het voor de beantwoording van de vraag of toestemming had moeten worden verkregen van de minister, bepalend is of sprake is van de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens. Hoe de verwerving van de gegevens heeft plaatsgevonden (gericht of ongericht), maakt in feite geen verschil. Het gaat erom of is beoordeeld dat de inhoud van de gegevens relevant is voor de taakuitvoering. De CTIVD maakt de vergelijking met een telefoontap. Ook al is de tap gericht op een concreet persoon, de gegevens die met de tap worden verzameld zijn ongeëvalueerd. Pas wanneer de tap wordt uitgeluisterd en wordt beoordeeld welke gesprekken relevant zijn voor de taakuitvoering, is sprake van geëvalueerde gegevens. Dit geldt evenzeer voor webfora. De CTIVD benadrukt dat onderscheid moet worden gemaakt tussen enerzijds het verwerven en anderzijds het verstrekken van gegevens. Wanneer de verwerving van gegevens beschouwd kan worden als noodzakelijk voor de taakuitvoering en voldoet aan de vereisten van proportionaliteit en subsidiariteit, betekent dit niet dat de gegevens die worden verworven ook (allemaal) relevant zijn voor de taakuitvoering. Die beoordeling moet separaat gemaakt worden.

De CTIVD concludeert dat webfora in beginsel als ongeëvalueerde gegevens moeten worden aangemerkt. Voor zowel het verstrekken aan als het ontvangen en gebruiken van webfora van buitenlandse diensten moet dus, in navolging van motie nr. 96, toestemming worden verkregen van de minister. Dit is niet gebeurd.

Pas nadat de AIVD heeft beoordeeld dat de inhoud van alle gegevens die in het webforum zijn opgenomen relevant is voor de taakuitvoering, kan het webforum in zijn geheel worden aangemerkt als geëvalueerd. Zonder beoordeling van de inhoud van alle gegevens is een webforum in beginsel, bijzondere omstandigheden daargelaten, ongeëvalueerd. De CTIVD ziet hier enige ruimte wanneer de AIVD feitelijk kan onderbouwen dat op een webforum uitsluitend wordt gecommuniceerd over zaken die een relatie hebben tot de lopende onderzoeken van de AIVD. De beslissing om geen toestemming te vragen aan de minister en de feitelijke onderbouwing daarvan moet dan wel per verstrekking worden vastgelegd, zodat deze toetsbaar is. Dit is niet gebeurd. (paragraaf 5.2)

Uitwisseling binnen samenwerkingsverbanden

De AIVD en de MIVD wisselen structureel ongeëvalueerde gegevens uit binnen vijf thematisch of geografisch gerichte samenwerkingsverbanden met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Het gaat om drie samenwerkingsverbanden waarin beide diensten participeren en twee samenwerkingsverbanden waaraan alleen de MIVD deelneemt. De gegevensuitwisseling in het kader van de drie gezamenlijke samenwerkingsverbanden vindt al langere tijd plaats. De CTIVD constateert dat voor een opeenvolgende uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens in het kader van twee van deze samenwerkingsverbanden, die al een aanvang had genomen voorafgaand aan motie nr. 96, pas vijf respectievelijk achttien maanden nadat motie nr. 96 is aangenomen toestemming van de betrokken ministers is verkregen. Er was geen goede reden voor deze vertraging. De CTIVD is van oordeel dat eerder toestemming had moeten worden verkregen.

De CTIVD stelt vast dat de toestemming van de ministers binnen deze vijf samenwerkingsverbanden voor onbepaalde tijd is verleend. In twee verzoeken om toestemming wordt aangegeven dat periodiek

zal worden getoetst of het in het kader van de doelstelling van het samenwerkingsverband nog noodzakelijk is gegevens uit te wisselen. De CTIVD constateert dat dit een interne toets betreft die niet nader is geborgd en waarvan de uitkomst evenmin aan de minister wordt voorgelegd. De CTIVD is van oordeel dat deze toets slechts beperkte waarde heeft voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Zij vindt het van belang dat in het beleid van de diensten wordt vastgelegd dat periodiek (bijvoorbeeld halfjaarlijks) moet worden getoetst of het in het kader van de doelstelling van het samenwerkingsverband nog geoorloofd is ongeëvalueerde gegevens uit te wisselen en dat de gemaakte afwegingen schriftelijk moeten worden vastgelegd, zodat toezicht daarop kan worden uitgeoefend. Ook moeten de AIVD en de MIVD inzichtelijk bijhouden welke gegevens(bestanden) in het kader van de samenwerkingsverbanden worden uitgewisseld.

De CTIVD constateert dat in de regeling voor het verstrekken van ongeëvalueerde gegevens in het concept-wetsvoorstel bewust ruimte is gelaten voor een brede toestemming van de minister. In de toelichting wordt aangegeven dat de betrokken minister toestemming kan geven voor meerdere opeenvolgende verstrekkingen in het kader van internationale samenwerkingsverbanden. De CTIVD vindt het voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer noodzakelijk dat de toestemming van de minister wordt gekoppeld aan een concrete toestemmingsperiode, bijvoorbeeld een jaar. Zij geeft de wetgever in overweging hierin te voorzien bij de aankomende wijziging van de Wiv 2002 en vindt het van belang dat de AIVD en de MIVD vooruitlopend op de wetswijziging een toestemmingsperiode opnemen in hun beleid. (paragrafen 5.1 en 6.1)

Ondersteuning door inzet selectiebevoegdheid

De MIVD wisselt structureel ongericht verworven telecommunicatie uit met buitenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten. De buitenlandse diensten leveren lijsten met selectoren aan, bijvoorbeeld telefoonnummers, aan de hand waarvan gegevens uit het archief van de MIVD worden gefilterd en vervolgens worden verstrekt. De CTIVD heeft deze werkwijze in eerdere toezichtsrapporten gekwalificeerd als een vorm van ondersteuning aan buitenlandse diensten door middel van de inzet van de selectiebevoegdheid. De CTIVD constateert in dit toezichtsrapport dat sinds 18 april 2014 (drie dagen nadat motie nr. 96 is aangenomen) hiervoor periodiek toestemming wordt gevraagd aan de minister van Defensie.

De CTIVD constateert verder dat de MIVD zich heeft ingespannen meer zicht te krijgen op de achtergrond van de behoefte van de desbetreffende buitenlandse diensten. De MIVD is daardoor in staat geweest de verzoeken om toestemming aan de minister van Defensie beter te motiveren. De door de buitenlandse diensten aangeleverde lijsten met selectoren worden bovendien als bijlage bij de verzoeken om toestemming gevoegd. Het is de CTIVD gebleken dat in één geval een opvallende wijziging in de behoefte van een buitenlandse dienst wel kort is vermeld, maar niet nader is uitgelegd of verantwoord.

De CTIVD stelt vast dat de behoefte van de buitenlandse diensten in sommige gevallen geen raakvlakken heeft met de taakstelling van de MIVD. De CTIVD is van oordeel dat het de MIVD desondanks is toegestaan de ondersteuning te verlenen. De Wiv 2002 legt twee beperkingen op bij het verlenen van ondersteuning aan buitenlandse diensten. De belangen van de buitenlandse dienst mogen niet onverenigbaar zijn met de belangen die de MIVD heeft te behartigen, waaronder ook grond- en mensenrechten moeten worden gerekend. Bovendien mag een goede taakuitvoering door de MIVD zich niet tegen de ondersteuning verzetten. Als deze twee beperkingen niet aan de ondersteuning in de weg staan, is het de MIVD in beginsel toegestaan de ondersteuning te verlenen. Daarbij is het uitgangspunt dat de buitenlandse dienst wordt geacht zich te houden aan de voor deze dienst geldende wet- en regelgeving. De Wiv 2002 stelt verder aanvullende eisen wanneer bij de ondersteuning sprake is van de inzet van een bijzondere bevoegdheid. De inzet moet voldoen aan de vereisten van noodzakelijkheid, proportionaliteit en subsidiariteit. Het probleem zit hier op het punt van noodzakelijkheid. De vraag is hoe de ondersteuning, die uitsluitend in het belang van de buitenlandse dienst plaatsvindt, tegelijk

noodzakelijk kan zijn voor de taakuitvoering van de MIVD. Dat rijmt niet met elkaar. De CTIVD heeft al eerder geconstateerd dat hier sprake is van een tegenstrijdigheid in de wet. De CTIVD heeft zich steeds op het standpunt gesteld dat desondanks voor de inzet van een bijzondere bevoegdheid die plaatsvindt ter ondersteuning aan een buitenlandse dienst (zo goed mogelijk) gemotiveerd toestemming moet worden gevraagd aan de minister. Daarbij is het van belang dat waar mogelijk aanvullende waarborgen worden gevonden ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer.

Het is de CTIVD gebleken dat de MIVD zijn werkwijze heeft voorzien van aanvullende waarborgen. Er is sprake van een dubbele check op de aangeleverde selectoren van de buitenlandse dienst. Door zowel medewerkers bij de JSCU als door juristen van de MIVD en van het ministerie van Defensie wordt onafhankelijk van elkaar bekeken of de aangeleverde selectoren niet onverenigbaar zijn met de belangen die de MIVD heeft te behartigen. Verder worden Nederlandse selectoren (voor zover kenbaar) uit de lijsten verwijderd voordat de gegevens worden geselecteerd en verstrekt. De CTIVD is van oordeel dat deze waarborgen adequaat zijn. (paragraaf 6.2)

Overige uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens

Bij gebreke aan gestructureerd beleid is binnen de AIVD en de MIVD niet telkens vastgelegd dat ongeëvalueerde gegevens zijn verstrekt aan buitenlandse diensten. De AIVD en de MIVD hebben aan de CTIVD een beperkt aantal verzoeken om toestemming aan de minister kunnen overleggen. Daarnaast heeft de CTIVD geconstateerd dat sprake is van de uitwisseling van webfora waarvoor in beginsel toestemming van de minister had moeten zijn verkregen. De CTIVD heeft verder geen uitputtend onderzoek verricht naar eventuele andere ongeëvalueerde gegevens die zijn verstrekt aan of ontvangen van buitenlandse diensten. Dit ging het bestek van dit onderzoek te buiten. (paragrafen 5.3 en 6.3)

Waarborgen voor ontvangen gegevens

De AIVD en de MIVD ontvangen ongeëvalueerde gegevens van buitenlandse diensten in het kader van de eerder genoemde samenwerkingsverbanden. De MIVD ontvangt daarnaast ongeëvalueerde gegevens van buitenlandse diensten op basis van lijsten van selectoren die de MIVD aanlevert. De Commissie constateert dat voor de ontvangen ongeëvalueerde gegevens dezelfde waarborgen gelden als voor gegevens die door de AIVD en de MIVD zelf zijn verworven. De gegevens worden na interceptie opgeslagen in het archief. De metagegevens worden gebruikt voor metadata-analyse. De inhoudelijke gegevens kunnen niet zonder meer gebruikt worden in het inlichtingenproces en komen pas beschikbaar nadat ze zijn geselecteerd. Voor de selectie, aan de hand van selectiecriteria, moet gemotiveerd toestemming worden gevraagd aan de minister. Dit proces is niet anders bij van buitenlandse diensten ontvangen gegevens. De waarborgen voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer zijn dezelfde. (paragrafen 6.1 en 6.2)

Vertrouwen in de buitenlandse dienst

De CTIVD constateert dat de AIVD en de MIVD ongeëvalueerde gegevens uitwisselen met buitenlandse diensten die volgens de AIVD en de MIVD allen voldoen aan de criteria voor samenwerking, zoals democratische inbedding, respect voor mensenrechten en betrouwbaarheid en professionaliteit. De CTIVD merkt op dat de structurele uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens een zeer vergaande vormen van samenwerking is, waarbij het vertrouwen in de buitenlandse dienst waarmee wordt samengewerkt een belangrijke rol toekomt. De CTIVD heeft in een eerder toezichtsrapport gesteld dat de AIVD en de MIVD niet zonder meer van dit vertrouwen uit mogen gaan.

De beoordeling aan de hand van de samenwerkingscriteria moet inzicht geven waar de grenzen liggen van het vertrouwen dat in de buitenlandse dienst gesteld kan worden. Juist hier doet het vereiste van ministeriële toestemming zich gelden. De vereiste toestemming van de minister mag niet verworden tot een stempelmachine (toestemmingsinflatie). Er moet sprake zijn van een inhoudelijke toets die daadwerkelijk een waarborg vormt voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. De

uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens kan slechts plaatsvinden met buitenlandse diensten die in aanmerking komen voor deze vorm van samenwerking. De AIVD en de MIVD beoordelen of dit het geval is en of erop kan worden vertrouwd dat de buitenlandse dienst zich houdt aan de voor die dienst geldende wet- en regelgeving en aan de afspraken die in de samenwerkingsrelatie worden gemaakt. Het is aan de minister te toetsen of deze beoordeling die is neergelegd in de wegingsnotitie terecht is. Ook beoordeelt de minister of de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens past binnen het in de wegingsnotitie gestelde kader, op basis van een op de buitenlandse dienst en de concrete uitwisseling toegespitste motivering. Hier dient dus een dubbele afweging plaats te vinden.

De CTIVD bespreekt dit onderwerp in het corresponderende toezichtsrapport over de uitvoering van Tweede Kamermotie nr. 89 van de leden Schouw en Segers. De CTIVD constateert in dat rapport onder meer dat in het beleid van de beide diensten en in de praktijk van het opstellen van wegingsnotities, geen aandacht wordt gegeven aan het systeem van gegevensbescherming van buitenlandse diensten en slechts beperkt wordt ingegaan op de mogelijkheid tot het uitwisselen van ongeëvalueerde gegevens. Het gevolg daarvan kan zijn dat aan de toets door de minister in die omstandigheden weinig betekenis toekomt. De CTIVD geeft de AIVD en de MIVD handvatten voor nieuw op te stellen wegingsnotities en verbetering van reeds vastgestelde wegingsnotities, opdat het vertrouwen dat in buitenlandse diensten wordt gesteld een gedegen fundament krijgt en de toets door de minister daadwerkelijk een waarborg kan vormen voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. (hoofdstuk 7)

Aldus vastgesteld door de CTIVD op 4 mei 2016.

CTIVD nr. 49

BEGRIPPENLIJST

bij het toezichtsrapport over de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens
door de AIVD en de MIVD
onderzoek naar de uitvoering van Tweede Kamermotie nr. 96
(van het lid Schouw)

In deze lijst wordt een aantal begrippen toegelicht zoals deze gebruikt worden in het toezichtsrapport. De CTIVD heeft bij de gegeven omschrijvingen geen volledigheid nagestreefd maar geprobeerd de lezer een zo concreet mogelijk beeld te geven van de desbetreffende begrippen.

Afdelingshoofd (MIVD)	Functionaris binnen de MIVD die hiërarchisch als volgt is ingebed in de organisatie: directeur, <i>afdelingshoofd</i> , bureauhoofd, sectiehoofd.
Bijzondere bevoegdheid	Een bevoegdheid van de dienst waarin een specifieke inbreuk op de persoonlijke levenssfeer is geregeld, alsmede de voorwaarden waaronder deze mag worden toegepast. De toepassing van een bijzondere bevoegdheid heeft veelal een geheim karakter. De bijzondere bevoegdheden zijn neergelegd in de artikelen 20 t/m 30 van de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2002 (bijvoorbeeld tappen en observeren).
Buitenlandse dienst	Een inlichtingen- en/of veiligheidsdienst van een ander land.
Bulkdata	Grote hoeveelheden ongeëvalueerde gegevens.
Bureauhoofd (MIVD)	Functionaris binnen de MIVD die hiërarchisch als volgt is ingebed in de organisatie: directeur, afdelingshoofd, <i>bureauhoofd</i> , sectiehoofd.
Directeur (AIVD)	Functionaris binnen de AIVD die hiërarchisch als volgt is ingebed in de organisatie: directeur-generaal, <i>directeur</i> , unithoofd, teamhoofd.
Directeur (MIVD)	Functionaris die de leiding heeft over de MIVD. Binnen de MIVD is de directeur hiërarchisch als volgt ingebed in de organisatie: <i>directeur</i> , afdelingshoofd, bureauhoofd, sectiehoofd.
Directeur-generaal (AIVD)	Functionaris die de leiding heeft over de AIVD. De hiërarchische inbedding in de organisatie is als volgt: <i>directeur-generaal</i> , directeur, unithoofd, teamhoofd.
Geëvalueerde gegevens	Gegevens die zijn beoordeeld op relevantie voor de taakuitvoering.
Gegevensbescherming	Waarborgen voor de bescherming van gegevens zoals die blijken uit wettelijke regels en de praktijk, onder meer over de gegevensverwerking, zoals de opslag en de vernietiging van gegevens.

Gegevensverwerking	Het verzamelen, vastleggen, ordenen, bewaren, bijwerken, wijzigen, opvragen, raadplegen, gebruiken, verstrekken door middel van doorzending, verspreiding of enige andere vorm van terbeschikkingstelling, samenbrengen, met elkaar in verband brengen, alsmede het afschermen, uitwissen of vernietigen van gegevens (artikel 1, aanhef en onder f, van de Wiv 2002). Het enkele verzamelen van gegevens wordt wel aangeduid als gegevensverwerving.
Gerichte verwerving	Als van tevoren kan worden aangegeven op welke persoon, organisatie of technisch kenmerk de verwerving van gegevens gericht is.
Hacken	Binnendringen in een geautomatiseerd werk om gegevens te achterhalen of wijzigen.
Harde schijf	Het geheugen van bijvoorbeeld een computer waarop gegevens worden opgeslagen.
Inlichtingendienst	Een dienst die onderzoek doet naar andere landen om (potentiële) dreigingen voor de eigen nationale veiligheid te onderkennen.
Interceptie	Het onderscheppen van gegevens.
JSCU	Joint Sigint Cyber Unit, gezamenlijke eenheid van de AIVD en de MIVD die zich bezighoudt met de verwerking van gegevens op het gebied van sigint en cyber.
Metadata	Gegevens over communicatie. De metagegevens van een telefoongesprek zijn bijvoorbeeld de betrokken telefoonnummers, de starttijd en de eindtijd van het gesprek en de gegevens van de betrokken telefoonmasten. De term metagegevens betekent hetzelfde als metadata.
Metadata-analyse	Het proces van zoeken naar relevante verbanden en gegevens in een verzameling metagegevens en het combineren van reeds beschikbare gegevens (wat/wie heeft contact waarmee, hoe lang, hoe vaak, waar vandaan, etc.).
Motie nr. 89	Motie nr. 89 van de leden Schouw en Segers die is aangenomen naar aanleiding van het debat in de Tweede Kamer over het afluisteren door de NSA en de rol van Nederland daarin op 9 april 2014. De motie ziet op een nadere invulling van de criteria voor samenwerking.
Motie nr. 96	Motie nr. 96 van het lid Schouw die is aangenomen naar aanleiding van het debat in de Tweede Kamer over het afluisteren door de NSA en de rol van Nederland daarin op 9 april 2014. De motie ziet erop de uitwisseling van ongeëvalueerde gegevens met buitenlandse diensten onderhevig te maken aan ministeriële toestemming en is aangenomen op 15 april 2014.
Ondersteuning	De inzet van bevoegdheden ten behoeve van een buitenlandse dienst en op diens verzoek. De inzet vindt niet in het kader van de eigen taakuitvoering maar in het belang van de buitenlandse dienst plaats (artikel 59 lid 4 Wiv 2002).
Ongeëvalueerde gegevens	Gegevens die nog niet zijn beoordeeld op relevantie voor de taakuitvoering.
Ongerichte verwerving	Als niet van tevoren kan worden aangegeven op welke persoon, organisatie of technisch kenmerk de verwerving van gegevens gericht is.

Partnerdienst	Een buitenlandse dienst waarmee de AIVD of de MIVD een samenwerkingsrelatie heeft.
Persoonsgegevens	Gegevens die betrekking hebben op een identificeerbare of geïdentificeerde, individuele natuurlijke persoon (bijvoorbeeld een naam of een foto).
Samenwerkingsverband	De samenwerking op basis van afspraken tussen drie of meer inlichtingen- en/of veiligheidsdiensten gericht op een bepaald thema, een geografisch gebied of technische kennis.
Sectiehoofd (MIVD)	Functionaris binnen de MIVD die hiërarchisch als volgt is ingebed in de organisatie: directeur, afdelingshoofd, bureauhoofd, <i>sectiehoofd</i> .
Selectiebevoegdheid	De bevoegdheid ongericht ontvangen niet-kabelgebonden telecommunicatie (bijvoorbeeld satellietverbindingen) te selecteren (d.w.z. van inhoud kennis te nemen).
Selector	Een criterium aan de hand waarvan specifieke inhoudelijke gegevens uit een grote hoeveelheid gegevens kunnen worden geselecteerd, bijvoorbeeld een telefoonnummer.
Taakuitvoering	De uitvoering van de taken zoals die zijn omschreven in artikel 6 lid 2 Wiv 2002 (AIVD) en artikel 7 lid 2 Wiv 2002 (MIVD).
Target	Een persoon of organisatie waar de AIVD of MIVD onderzoek naar verricht (artikel 13 Wiv 2002).
Teamhoofd (AIVD)	Functionaris binnen de AIVD die hiërarchisch als volgt is ingebed in de organisatie: directeur-generaal, directeur, unithoofd, <i>teamhoofd</i> .
Technische kenmerken	Kenmerken die herleidbaar zijn tot verschillende elementen van telecommunicatie, bijvoorbeeld een telefoonnummer, een IMEI-nummer of een IP-adres.
Uitwisselen van gegevens	Het verstrekken en ontvangen van gegevens.
Unithoofd (AIVD)	Functionaris binnen de AIVD die hiërarchisch als volgt is ingebed in de organisatie: directeur-generaal, directeur, <i>unithoofd</i> , teamhoofd.
Veiligheidsdienst	Een dienst die onderzoek doet naar personen en organisaties die mogelijk een gevaar vormen voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde, dan wel voor de veiligheid of voor andere gewichtige belangen van de staat, dan wel voor de veiligheid en de paraatheid van de krijgsmacht.
Webforum	Discussiepagina op het internet. Op sommige webfora dienen bezoekers zich aan te melden om toegang te krijgen. Via deze pagina's kunnen de bezoekers veelal ook onderling berichten uitwisselen.
Wegingsnotitie	Een document waarin de beoordeling is vastgelegd in hoeverre een buitenlandse dienst voldoet aan de samenwerkingscriteria en welke vormen van samenwerking geoorloofd zijn.
Wiv 2002	Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2002. Deze wet geldt ten tijde van het onderzoek door de CTIVD.
Wiv 20XX	Wijziging van de Wet op de inlichtingen en veiligheidsdiensten 2002. In juli 2015 is het concept wetsvoorstel Wiv 20XX ter internetconsultatie gepubliceerd. Op 15 april 2016 heeft het kabinet ingestemd met het wetsvoorstel. Op het moment van vaststelling van dit rapport ligt het wetsvoorstel bij de Raad van State ter advisering.

Anna van Saksenlaan 50 | 2593 HT Den Haag
T 070 315 58 20 | F 070 381 71 68
E info@ctivd.nl | www.ctivd.nl